

Araştırma Makalesi/ Research Article

İlhanlı Siyasetinde Bir Noyan: Togaçar

Nagehan Küçükyıldız*

(ORCID: 0000-0001-8856-5898)

Makale Gönderim Tarihi

01.10.2025

Makale Kabul Tarihi

04.03.2026

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Küçükyıldız, N., "İlhanlı Siyasetinde Bir Noyan: Togaçar", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11/1 (Mart 2026): 466-504.

APA: Küçükyıldız, N. (2026). İlhanlı Siyasetinde Bir Noyan: Togaçar. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11 (1), 466-504.

Öz

İlhanlı Dönemi'nde noyanlar, devlet teşkilatında üstlendikleri idarî ve askerî görevlerle önemli roller oynamışlardır. Ancak taht mücadelelerinin yarattığı otorite boşluklarını fırsat bilen bazı noyanlar, zaman zaman isyan girişimlerinde bulunmuş ve bu durum İlhanlı Devleti'ne ciddi zararlar vermiştir. Anadolu'da Moğol otoritesine karşı girişilen ilk isyan hareketlerinden biri, Sağanut kabilesine mensup Togaçar tarafından başlatılmıştır. Togaçar, sahip olduğu idarî ve askerî deneyim sayesinde İlhanlı siyasetinde dikkat çeken bir şahsiyet olmuştur. Özellikle Argun Han döneminde etkin bir konum kazanmış ve Diyar-ı Bekir ile Diyar-ı Rabia bölgelerinde valilik görevlerinde bulunmuştur. Ne var ki Gazan Han tarafından siyasî bir tehdit unsuru olarak görülmesi üzerine Anadolu'ya gönderilmiştir. Gazan'ın bu değerlendirmesi kısa sürede doğrulanmış ve Togaçar, 695/1296 yılında Anadolu'da İlhanlı merkezî otoritesine karşı açık bir başkaldırıya girişmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, nagehan.guler@artvin.edu.tr.

Assist. Prof. Dr., Artvin Coruh University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Türkiye.

Bu çalışmada, Togaçar Noyan'ın siyasî ve askerî faaliyetleri ele alınacaktır. Öncelikle Baydu ile Geyhatu arasındaki iktidar mücadelesindeki rolü, ardından Gazan Han'ın tahta çıkışı sürecindeki icraatları incelenecektir. Son olarak ise Anadolu'da başlattığı isyan ve bu isyanın ölümüne kadar uzanan sürece etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Togaçar, Noyan, Geyhatu, Baydu, Gazan Han.

A Noyan in Ilkhanid Politics: Tagachar

Abstract

During the Ilkhanid period, the noyons assumed significant responsibilities within the state organization and performed various services. However, they occasionally exploited succession struggles as opportunities to instigate rebellions, which inflicted serious harm upon the state. In this context, the uprising of Tagachar Noyon is regarded as the first rebellion attempt against the Mongols in Anatolia. Belonging to the Sağanut tribe of the Mongols, Tagachar Noyon held both administrative and military offices during the Ilkhanid era and came to prominence through his political and administrative experience. He played an active role during the reign of Arghun Khan and served as governor of the regions of *Diyar Bakr* and *Diyar Rabia*. In later years, however, he was perceived as a political threat and was dispatched to Anatolia by Ghazan Khan. In 695/1296, he became the first commander to revolt against Ilkhanid authority. The fundamental reason for this rebellion lay in its character as an act of defiance against the central authority of the Ilkhanids.

This study will examine the political and military activities of Tagachar Noyon. First, his role in the power struggle between Baydu and Gayhatu will be dealt, followed by his actions during the enthronement process of Ghazan Khan. Finally, his rebellion in Anatolia and the consequences of this uprising, extending to the end of his life, will be evaluated.

Keywords: Tagachar, Noyan, Geyhatu, Baydu, Ghazan Khan.

Giriş

Farsça (نایون)¹ noyân kelimesi “nojan”, “noyin”, “noyon” şeklinde farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Bu terim, “sahip, efendi, prens, bey, başkan, reis, asilzade, hükümdar” anlamlarının yanı sıra prenslerin veya yüksek rütbeli aristokratların oğullarına verilen bir ünvan olarak da

¹ Mehmet Kanar, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2016, s. 1528.

kullanılmıştır.² Ermeni tarihçileri bu ünvanı “nuin” şeklinde kaydetmektedir.³ Noyan terimi, Moğol tarihî geleneğinde hükümdar ya da han tarafından yüksek bir görevle görevlendirilen ve hanedan soyuna mensup olmayan kişileri ifade etmek için kullanılmıştır. Kavramın içerdiği anlam, her dönemde Moğol siyasî otoritesinin yapısına bağlı olarak farklılık göstermiştir. Moğol İmparatorluğu’nda ordunun ondalık sistemine dayalı teşkilatında 10’luk, 100’lük, 1000’lik ve 10.000’lik birliklerin komutanlarının tamamı teorik olarak noyan ünvanını taşımaktaydı. Ancak pratikte bu ünvan daha ziyade üst kademedeki kumandanlara tahsis edilmiştir. Noyanlar (çoğul noyad), sosyal hiyerarşide sıradan Moğolların üzerinde, fakat uruk (boy) yani Cengiz Han (1206-1227) ve kardeşlerinin soyundan gelenlerin altında yer almaktaydı. Görevleri esas itibarıyla askerî olan noyanların ünvanı, Arapça ve Farsça’daki emir ile Türkçe’deki “bey” kavramlarıyla benzer biçimde “komutan” anlamı kazanmıştır. Bununla birlikte, Çince sözlüklerde kavramın karşılığı olarak “guanren” yani “resmî görevli” ifadesi de yer almaktadır.⁴ Nicholas Morton, eserinde noyanlara “önde gelen soylular” ifadesini kullanmıştır.⁵

Moğol ordusu son derece disiplinli bir yapıya sahipti; itaatsizlik çok nadir görülür, görüldüğü durumlarda ise çoğunlukla ölümle cezalandırılırdı. Her askerî noyan (komutan), hükümdarın ve bağlı bulunduğu üst amirin emirlerine itaat etmek zorundaydı. Nitekim Möngke Han⁶ tahta çıktıktan sonra kardeşi Kubilay’ı Çin’e; diğer kardeşi Hülâgü’yü ise “İlhan” ünvanıyla Yakın Doğu’ya göndermiştir.⁷

² Ferdinand D. Lessing, *Moğolça-Türkçe Sözlük*, (Çev. Günay Karaarğaç), C. I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 921; Tuncer Gülensoy ve Paki Küçükler, *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 347.

³ B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı -Moğol Göçebe Feodalizmi-*, (Çev. Abdülkadir İnan), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, s. 257; Aknerli Grigor, *Okçu Milletinin Tarihi*, Yeditepe, İstanbul 2012, s. 62.

⁴ Christopher P. Atwood, *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, India University, Bloomington, 2004, s. 412.

⁵ Nicholas Morton, *Moğol Fırtınası -Ortaçağda İmparatorlukların Yükselişi ve Çöküşü-*, (Çev. Metehan Demirci), Selenge, İstanbul 2025, s. 350.

⁶ Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253-1255*, (Çev. Ergin Ayan), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001, s. 80-126.

⁷ H. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilasî -Cengiz ve Hülâgü Dönemleri-*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011s, 231-232; Karenina Kollmar-Paulenz, *Moğollar -Cengiz Han’dan Günümüze-*, (Çev. Hakan Aydın), Runik Kitap, İstanbul 2020, s. 51; Murat Keleş, *Türkiye Selçuklu Devleti ve*

Moğollarda olduğu gibi İlhanlılarda da sancakların idaresi noyanlara, şehirlerin yönetimi ise emirlere bırakılmıştır. Bu uygulamanın amacı mevcut karışıklıkları önlemek ve düzeni tesis etmektir.⁸ Cengiz Han döneminden itibaren hükümdarların yoldaşları olan noyanlar,⁹ bir Moğol feodal senyörü, sahip olduğu paye ne olursa olsun her şeyden önce bir askeri ve noyan ünvanını bu nedenle taşımaktaydı. Bütün Moğol beyleri, kendi hanlarına öncelikle askerî hizmetle yükümlüydüler.¹⁰ İlhanlılar ise otoritelerini, devletin askerleri, otlakları ve hayvanları üzerinde kalıtsal denetim sahibi olan noyanın desteğine dayandırmaktaydılar. İlhan prensleri her ne kadar kendi ordularına ve kalıtsal güç merkezlerine sahip olsalar da bu imkânlar tek başına İlhanlığın tamamı üzerinde hâkimiyet kurmalarını garanti etmemekteydi. Bu nedenle hükümdar adayları, kendi miras alanlarının dışında da emirlerinin uygulanabilmesi için noyanın ve diğer prenslerin desteğini sağlamak zorundaydılar.¹¹

Hanların yönetimi yalnız kendi istekleri değil Moğol aristokrasinin ortak noyana dayanmaktadır. Bu mecliste bir şehzâde, taraftarlarının resmî adaylığını alarak hükümdarlığa layık görülür ve tahta çıkarılırdı. Han, iktidarı süresince bu desteği koruyabilmek için çeşitli tahsisatlar ve hediyeler yoluyla seçkinleri memnun etmek zorundaydı. Noyanın desteğini kaybetmek ise çoğu zaman bir İlhan'ın saltanatının sonu anlamına gelmekteydi. Nitekim en az iki İlhan: Ahmed Teküder (1282-1284) ve Geyhatu (1291-1295) önde gelen noyanların (komutanların) desteğini yitirdikleri için tahttan indirilmiş ve idam edilmiştir. Benzer

Moğollar 1220-1227, Selenge Yayınları, İstanbul 2024, s. 36; Çetin Kaya, "Hülegü'nün İlhanlı Hanedanı'na Meşru Zemin İnşaası", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 6, 2021, s. 242-243; İbrahim Güneş, "İlhanlılarda Eyalet Teşkilatı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 41, S. 72, s. 164.

⁸ Bertold Spuler, *İran Moğolları -Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri*, 1220-1350, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 48, 437; Osman Gazi Özgüdenli, "İlhanlılar'da hükümdarlık Telâkkisi ve Hükümdar algısı", *MUTAD*, V (19, 2018, s. 74; Nagehan Güler, "Şebânkâre'ye Göre İlhanlı Hükümdarından Hulâgû Hân, Abâka Hân ve Ahmed Hân", *Turkish Studies*, 13/8, 2018, s. 69-70.

⁹ Michael Hope, "The Transmission of Authority Through the Quriltai of the Early Mongol Empire and the İlhanate of Iran (1227-1335)", *Mongolian Studies*, 34, 2012, s. 92.

¹⁰ Vladimirtsov, *a.g.e.*, s. 259.

¹¹ Michael Hope, "Some Notes on Revenge and Justice in the Mongol Empire and the İlkhânat of Iran" *Journal of the American Oriental Society*, 136/3, 2016, s. 20.

şekilde İlhan Argun (1284-1291); doğu eyaletleri üzerindeki fiilî otoritesini, bölgede nüfuz sahibi bir noyanın isyanı sonucunda kaybetmek durumunda kalmıştır.¹²

Bu çalışmada, İlhanlı toplumu içerisinde uzun süre görev yapmış olan Togaçar Noyan ele alınmaktadır. Noyanın kökeni, ailesi ve farklı İlhanlı hükümdarları dönemlerinde üstlendiği görevler incelenmiştir. Ayrıca söz konusu dönem hükümdarlarının siyasî ve askerî girişimlerinde üstlendiği roller ve bu bağlamda gerçekleştirdiği faaliyetler ortaya konulmuştur. Togaçar Noyan'ın hayatındaki en dikkat çekici husus ise Gazan Han devrinde Anadolu (Rum)'ya atanması, burada bir isyan hareketine girişmesi ve nihayetinde bu girişimin onun sonunu hazırlamasıdır. Böyle bir konunun tercih edilmesinin temel nedeni, pek çok İlhanlı hükümdarına hizmet etmiş olmasına rağmen Togaçar Noyan hakkında literatürde müstakil bir çalışmanın bulunmamasıdır.

Togaçar Noyan'ın / / غاچر ط غاچار Menşei ve Devlet Yönetimindeki Görevleri

Kaynaklarda Togaçar/Ta'achar/Taghachar/Tajir şeklinde geçen Noyan, Moğolların Baarin Klanının Suğanut/Suğâyut/Sukayut/Suqai'ud

¹² Hope, "Some Notes on Revenge and Justice in the Mongol Empire and the Il-Khānate of Iran", s. 20-21.

(توی قوس)¹³ boyuna mensuptur.¹⁴ Babasının adı Kutu Buka olup Tankne Totkâvul (لواقنت هن کننت) ve Cengkûn (نوق کنج) adlarında iki amcası, dedesinin ise Tumuka Noyan (طاموق ه) olduğu kaynaklarda kaydedilmektedir. Bu güçlü aile geçmişi, Togaçar'ın İlhanlı döneminde üstleneceği roller için önemli bir temel oluşturmuştur. Nitekim İlhanlı döneminde altı farklı hükümdara hizmet eden Togaçar, genellikle "Yargucu"¹⁵ ünvanıyla tanınmıştır.¹⁶ Onun idarî ve askerî tecrübesi Geyhatu döneminde ön plana çıkmış siyasî veya askerî bir karışıklık

¹³ Cengiz Han, Suğanut kabilesinden birinin dört ayak üzerine çökerek Beki'nin sırtına basıp ata binmesine yardımcı olmasını emretmiştir. Bu olayın ardından söz konusu kabilenin mensupları "Beki'nin seyisleri" (Dorici Aktacı/ی جی رود) olarak anılmıştır. Cengiz Han döneminde bu boydan iki kardeş, Uker Kalçe (ق لجه رکوا) ve Kûtûs Kalçe (هجل ل سوتوق), sol kanatta kumandanlık görevini üstlenmişlerdir. Suğanut klanına mensup diğer önde gelen komutanlar arasında Tamuka/Tamûkâ Noyan (هوقوم اط) ve Karâ Noyan (ان یونارق) kardeşler de bulunmaktadır. Tamuka Noyan'ın üç oğlu kaydedilmektedir: Hûlagû Han zamanında Tangana Totkâvul komutanlığı yapan Cenkgun (نوق کنج), büyük komutanlardan biri olarak zikredilen Kutu Buka Noyan ve Tangana Totkavul. Ayrıca Çağatay/Cuğatay (ز ای اغوج) ile Cenkgur Noyan (روق کنج) ile Buralgi (ی غ لاروب) de bu silsileye dâhildir. Kutu Buka Noyan'ın oğulları Taycu (وج ی اط) ve Tacû Noyan (ان ای ون وج ات)'dur. Taycu genç yaşta vefat etmiş Taycu'nun oğlu Mübarek (ک رابم) de erken yaşta ölmüştür. Bu soy hattından yalnızca Caruk (قوراج) hayatta kalmıştır. Tangana (ن ک نه) 'nin oğulları ise Bağlagu (وغ ل غ ب), Musa (ی سوم), Karabağ (اغ ابارق), Süleyman (ن ام ی لس), Esen Temür (روم ی ت س یا), Âbdal (آ دب آ) ve Çağatay olarak zikredilmektedir. Çağatay'ın soyundan da Abû Kitay (ی ات ک وب) dünyaya gelmiştir (Reşidüddîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârîh*, (Tsh. Doktor Behmen Kerîmî), İntişârât-ı İkbâl, 1374, Tahrân, s. 151; *Tevârîh-i Güzide-Nusret-Name*, (Haz. Harun Kaya), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022, s. 64; Abdul Metin Çelikkbilek, *Çingiz'in Moğolları - Büyük Moğol Ulusu'nun Teşekkülü-*, Selenge Yayınları, İstanbul 2025, s. 480).

¹⁴ Christopher P. Atwood, *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, New York 2004, s. 525.

¹⁵ Yargucilere verilen görevler arasında; sıradan halk ile soylular arasında adil bir paylaşımın sağlanması, göçebe topluluklar ile yerleşik halkın ayrımının yapılması, hırsızlıkların önlenmesi, yalan konuşanlara gözdağı vermek, ölüm cezasını gerektiren suçların infaz edilmesi, diğer suçlara ise uygun cezaların tatbik edilmesi ve tüm kararların "mavi mürekkep ile beyaz kâğıda" kaydedilerek kayıt altına alınması yer almaktadır. Bu görev tanımı, yargı erkinin esasen kamu düzeninin korunmasına yönelik bir işlev üstlendiğini göstermektedir (Ahmet Kılınç, "Yargucu/ Yargan/Yargıcı", *Türk Dünyası Ansiklopedisi*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2025, s. 3).

¹⁶ Reşidüddîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârîh*, s. 844; Kürşat Günay, *Gazan Mahmud Döneminde Anadolu'da Meydana Gelen Moğol İsyanları (1295-1304)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s. 39.

çıktığında onu öncü kuvvetlerin başında görevlendirmişti. Ayrıca han seçimlerinde düzenlenen kurultay toplantılarında noyanların arasında yer almaktaydı.¹⁷ Togaçar, Geyhatu'nun öldürülmesi ve Gazan-Baydu mücadelesinde kurultaylarında da aktif rol aldığı gibi taht mücadelesinde de etkin biçimde kendini göstermiştir. Çağdaş kaynakların aktardığına göre Togaçar, askerî yetkinliği ve siyasî nüfuzuyla öne çıkan güçlü bir kumandandır.¹⁸ Kısacası Togaçar Noyan, Geyhatu'nun öldürülmesi, Baydu Han arasında yaşanan iktidar mücadelelerinde hep ön sıralarda yer almış cesur penah bir kumandan olmuştur.¹⁹

Kaynaklar, Togaçar'ın askerî gücünün yanı sıra siyasî nüfuzunu da vurgulamaktadır. Bu etkinlik, özellikle babası Kutu Buka'nın ölümünden sonra daha da belirginleşmiştir. Siyasî dengelerin yeniden şekillendiği bu süreçte, Hülagü'nün ölümünün ardından kurultayda alınan kararlar İlhân Abaka (1265-1282) tahta geçmiştir.²⁰ Her ne kadar Togaçar ile alakalı İlhân Abaka devriyle ilgili bilgiler sınırlı olsa da Cüveynî'nin²¹ verdiği bazı kayıtlar onun saray çevresindeki nüfuzunu göstermektedir. Örneğin Abaka 1279 baharında Şerviyaz'a geldiğinde; Ribat-i Müslim'de hamama girdiği sırada Mecdü'l-Mülk Yezdi²², Emir Togaçar ve yardımcısı Sadreddin Zencanî'den izin alarak hamamın kesilen yerinde Abaka'nın huzuruna çıkmıştır. Bu ayrıntı, Togaçar'ın Abaka'nın en yakın çevresinde söz sahibi ve ondan önce izin mercii olan bir emir konumunda bulunduğunu göstermektedir. Mecdü'l-Mülk, Abaka'ya Sahib-i Divan'ın usulsüz hareketleri konusunda şikâyetlerde

¹⁷ Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, s. 78, 87.

¹⁸ Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, s. 116.

¹⁹ Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017, s. 257.

²⁰ Hâce Gıyâseddîn Hümmâmeddîn Muhammed b. Hâce Celâleddîn Muhammed el-Hüseyinî Hândmîr, *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-i Beşer*, C. III, (Nşr. M. D. Siyâkî), Kitâbü'r-üş-i Hayyâm, Tahrân 1362, s. 114-115; Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı -Memlûklere Karşı Avrupa-Moğol İttifakı Tasarısı (1307)-*, Kronik Yayınları, İstanbul 2023; Grigor, a.g.e., s. 67; Adil Hilal, *Moğol Batı Avrupa İlişkileri ve İslâm Dünyasına Etkileri*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge İstanbul 2019, s. 119.

²¹ Özkan Dayı, "Vezir Şemseddin Cüveynî'nin İlhanlı Devletindeki Faaliyetleri (1263-1284)" *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2018, s. 1-9.

²² Mecdü'l Mülk, Yezdi'li olup Yezdi atabeklerinin vezirliğini yapmıştır. Babasına Safiyü'l-Mülk denilmekteydi (Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 24).

bulunmuştur. Bu durum karşısında Abaka, Sahib-i Divan'ın memurlarını defterleriyle çağırır da Olcay Hatun'un araya girmesiyle mesele yatışmıştır. Ancak Mecdü'l-Mülk güvence talep ederek padişaha dilekçe sunduğunda Abaka, onu doğrudan Togaçar ve Ordu Kiya (ایقودرا) ile birlikte karargâhta görev yapmaya yönlendirmiştir.²³

Bu olay onun güvenilirliğini artırmış olmalı ki Abaka, kısa süre sonra Togaçar'ı Mecdü'l-Mülk ile birlikte Bağdat'a "yarguci" olarak görevlendirmiştir. Burada Alaeddin Cüveynî'nin hesaplarını inceleyerek onu soruşturmaya tabi tutmuşlardı.²⁴ Bağdad'daki bu denetleme vazifesinin akabinde Togaçar'ın adı İlhan Abaka'nın keziktânları²⁵ listesinde de geçmektedir. Bu listede; Togaçar, Çavukur, Doladay Aydaçı, Alçı Tutgavul, Cuşi ve Koncukbal (لابقچنق) adlı noyanları görmekteyiz.²⁶ Yine 1287 yılında Togaçar, Diyar-ı Bekir ve Diyar-ı Rabia bölgelerine vali olarak tayin edilmiştir.²⁷

Merkezîleşme çabalarının temelinde, merkezî hazine ve maliye memurlarının aristokratik bir kimlik kazanmaya yönelik askerî zümrelerin halka gayrimeşru ve ağır vergi yüklemelerini engelleme gayreti yatmaktadır. Bu bağlamda Şemsüddin Cüveynî ile Reşidüddîn arasındaki dönemde görev yapan Sa'düddevele, merkezîleşme hareketini başlatan ilk vezir olarak öne çıkmaktadır. Onun Göreve atanma süreci, sorumlulukları ve yetkileri hakkında Temmuz 1288 (Cumâdiyelâhîr 687)'de çıkarılan bir yarlıg ile Togaçar Noyan; Ordu Kiya ve Cuşi askerî idareci tayin edilmiş, Sa'düddevele ise gelirlerin ve devlet işlerinin yöneticisi (hâkim-i mâl u mülk) olarak görevlendirilmiştir.²⁸

²³ Cüveynî, *a.g.e.*, s. 27-28; Reşidüddîn Fazlullâh, *Cami'u't-Tevârih*, s. 785-785; Reşidüddîn Fazlullah, *Câmi'u't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, (Çev. İsmail Aka- Mehmet Ersan- Ahmad Hesamipour Khelejani), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 121-122.

²⁴ Cüveynî, *a.g.e.*, s. 32-33.

²⁵ Nahçivânî'de Gemâştegân (ن ا گ ت ش ا م گ) şeklinde geçen (Muhammed Muhammed b. Hindüşâh Nahçivânî, *Düstûr'l-Kâtib fî T'ayini'l-Merâtib*, C. 2, (nşr. Abdulkerîm Alıoglu Alîzâde), Ferhengistân-ı 'Ulûm-ı Cumhûri-yi Şûra-yı Sosyâlisti-yi Azerbâyçân, Moskova 1976, s. 12, 135, 201) Keziktân/keşiktân/Geziktân, Cengiz Han tarafından kurulmuş hassa ordusudur (Mustafa Uyar, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, s. 118).

²⁶ Uyar, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, s. 118.

²⁷ Spuler, *a.g.e.*, s. 384.

²⁸ Uyar, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, s. 81.

İlhan Argun'un tahta çıkışı sürecinde İlhanlı Devleti'nde yaşanan iç karışıklıklar, Gürcistan Kralı II. Demetre'nin önemli bir servet elde etmesine zemin hazırlamıştır. Ancak 1289 yılında İlhanlılar ile Gürcüler arasında yaşanan mücadele neticesinde Kral II. Demetre idam edilmiş, oğlu David ise esir alınarak Togaçar Noyan'ın korumasına verilmiştir.²⁹ Bu durum, Togaçar'ın aldığı görevlerin yanı sıra İlhanlı merkezi otoritesi nezdinde güvenilir ve itibarlı bir komutan olarak görüldüğünü göstermektedir. Argun, ona hanedan mülkleri olan İncülerin idaresini tevdi etmiştir. Bu gelişme, dönemin güçlü emirlerinden Buka'yı ciddi biçimde rahatsız etmiş ve hatta onun hastalanmasına dahi yol açmıştır.³⁰ Yine İlhan Argun zamanında orduların sevk ve idaresi Konçukbal'a verilmesine rağmen Togaçar'ın seferlerin çoğunda önemli görevlere getirilmiştir. Bu durum Togaçar'ı diğer noyanlardan üstün konuma getirmiştir. Togaçar'ın Argun zamanında elde ettiği nüfuz Baydu'nun kısa süreli saltanatında da etkisini göstermiştir. Bu dönemde Togaçar Noyan "beylerbeyi" ünvanıyla görevlendirilmiş maliye, toprak (mülk) ve ordu (çerîk) işlerinin sorumluluğu kendisine bırakılmıştır.³¹ Ayrıca Baydu tarafından Yezd bölgesinin idaresi Togaçar'a verilmiştir.³²

Mali merkezleşmenin katı yapısı; zamanla çeşitli gerilemeleri, krizleri ve merkezkaç eğilimlerini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda özellikle Argun ve Geyhatu Han'ın ölümleri ile 1290 /690 yılında meydana gelen Gazan-Baydu iç çekişmesi ve Baydu'nun idamı dönemin en önemli siyasî gerilimleri arasında yer almaktadır. Bu kriz dönemlerinde iktâlar yeniden dağıtılmış eyaletler ise askerî liderler arasında paylaştırılmıştır. Bu tür bir yerelleşme ve desantralizasyon eğiliminin en açık örneği, Geyhatu Han'ın öldürülmesi ve Baydu'nun tahta çıkarılmasına dair anlatıda karşımıza çıkmaktadır. Nitekim sonraki süreçte Baydu beylerbeyi ünvanını taşıyan Togaçar ile müzakere ederek gelirler, idare ve orduya dair yetkilerin tamamını ona tevdi etmiştir. Ayrıca Konçukbal, Tukul, Tudacu, Legzi Kürgen ve Çiçek gibi emirler Togaçar'ın otoritesi

²⁹ Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi -Güney Kafkasya 1220-1346-*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 141.

³⁰ Faruk Sümer, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir", *Belleten*, C. 53, S. 206, 1989, s.187.

³¹ Jackson, *Moğollar ve İslâm Dünyası*, s. 416.

³² Reşidüddîn Fazlullâh, *Târîh-i Mubârek-i Gâzânî*, s. 74.

altına girmiş, onun siyasî çevresinden Cemalüddin Destcerdani ise malî işlerin idaresi ve denetimiyle görevlendirilmiştir.³³

Argun'nun ölümünden sonra yaşanan kargaşadan sonra Geyhatu tahta çıkmış³⁴ ve İlhanlı noyanlarına gözdağı vermek amacıyla Togaçar, Tekna ve Konçukbal'ı yargılatmıştı.³⁵ Kısa süre sonra da 691 (1292) yılında Ak Buka/Âk Bûkâ (آقوب قبا) 'yı mîr-i mîrân/(ناری مری) (emîrül-ümerâ)³⁶ olarak tayin etmiş ve ona yardımcı olarak Şiktur Noyan (نایون روتکیش) ile Togaçar'ı görevlendirmiştir.³⁷ Bu yıllarda Togaçar Noyan, Şiktur Noyan'ın hizmetinde bulunmaktaydı.³⁸ Ayrıca 1292–1293 yıllarında Anadolu'daki Moğol emirlerinin merkezi otoriteye karşı isyan ettikleri dönemde Emîr-i tümen Togaçar'a Delice bölgesi kışlak olarak tahsis edilmiştir.³⁹

1294 (H. 693) yılında İlhanlı hükümdarı Geyhatu'nun kâğıt para (çav)⁴⁰ denemesinin uygulamaya konulması sırasında Emir Toğaçar, doğrudan icracı kadroda yer almıştır. Vezir Sa'drüddin Zencana'nın teklifiyle gündeme gelen bu girişimde, Geyhatu'nun onayı üzerine Togaçar, Ak Buka ve Sa'drüddin Zencani ile birlikte Tebriz'e gönderilmiştir. Ramazan ayında şehre ulaşan bu noyanlar, hükümdarın yarlığını halka okuyarak çavın tedavülünü başlatmış, Şevval ayında piyasaya sürülen kâğıt para, Togaçar'ın da gözetiminde zorla kabul

³³ Uyar, *İlhanlı Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, s. 80.

³⁴ Mehmet Çayırdağ, "İlhanlılarda Argun ve Geyhatu'nun Saltanat Değişikliği Yılına Gösteren İki Sikke", *Belleten*, 52 (202), s. 87-89.

³⁵ Özkan Dayı, *Moğolların Teşkilat ve İdarî Tarihi -İran Moğolları 1220-1295-*, Altınordu Yayınları, Ankara 2020, s. 186; Arda Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası ve İlhanlı Devleti Tarihi*, Ekim Yayımevi, İstanbul 2013, s. 150-151.

³⁶ Emîrül-ümerâ kelimesi Hz. Ömer döneminden itibaren kullanılmıştır. Bu ünvan ilk kez, Hâlid b. Velîd'in görevinden ayrılmasına müteakip başkomutanlığa atanan Ebû Ubeyde b. Cerrâh için verilmiştir. Fakat emîrül-ümera tabiri tüm ordu komutanları için kullanılmayıp büyük bir orduyu idare eden "başkomutan" ünvanını taşıyan kişiler için verilmiştir (Hakkı Dursun Yıldız, "Emîrül-ümerâ", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, s. 158-159; Hacı Ateş, "Emîrül-ümerâlık Kurumunun Abbâsî Yönetimine Etkisi", *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, C. 10, S. 1, 2024, s. 223-224).

³⁷ Mîrhând, *a.g.e.*, s. 931.

³⁸ Ahmed b. Nasrullâh-î Tetevî-Âsaf Hân-ı Kazvînî, *Târih-i Elfî (Târih-i Hezâr Sâle-yi İslâm)*, C. V, (tsh. Gulâm Rizâ Tabâtabâ-î Mecd), Şirket-i İntişârât-i İlmî ve Ferhengî, Tahran 1382, s. 2758.

³⁹ Uyar, *İlhanlı Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, s. 104.

⁴⁰ Tahsin Yazıcı, "Çav", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, s. 235.

ettirilmiştir. Fakat Tebriz halkının direnç göstermesi, tüccarların şehri terk etmesi ve pazarların durma noktasına gelmesi sonucunda sistem kısa sürede çökmüştür.⁴¹

Baydu Han tahta geçtikten sonra ise Togaçar, emîrû'l-ümerâ makamına tayin etmiş, diğer noyanları da onun denetimine vermiştir.⁴² İlhanlılar zamanında emirler arasındaki görev paylaşımı bazen kişiler arasında muhalefete neden olabiliyordu. Mesela bu süreçte Ak Buka'nın Togaçar'dan daha fazla idarî görev alıp önde gelen bir emir olarak güç kazanması, onun ile Togaçar arasındaki ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur.⁴³

Togaçar Noyan'ın Siyasî Faaliyetleri

İlhanlı taht mücadelelerinin en çetin dönemlerinden biri, Ahmed Teküder ile Argun arasındaki iktidar çatışması sırasında yaşanmıştır.⁴⁴ Bu süreçte Togaçar Noyan, etkinliğini sürdürmüş ve Argun'dan yana tavır koymuştur. Ancak bu tavır, onun Ahmed Teküder ile karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. Ahmed Teküder, Kongurtay'ı Argun yanlısı olmakla suçlayarak idam ettirmiş ardından Togaçar'ı da Tebriz'de hapsedirmiştir. Togaçar ile birlikte Konçukbal, Elçi Tutkavul, Toladay ve Cankutur gibi emirler de Argun'u desteklemekle suçlanmış ve çeşitli işkencelere maruz bırakılmışlardır. Söz konusu emirler ancak Argun'un tahta çıkmasıyla serbest bırakılabilmişlerdir.⁴⁵

Argun Han (660-690/1261-1291) döneminin en dikkat çekici askerî mücadelelerinden biri, 1290 Derbend⁴⁶ seferi olup bu savaşta Togaçar

⁴¹ Kazvîni, *Târih-i Elfi*, s. 2763; Zeki Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisâdi Vaziyeti", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I, 1991, s. 11.

⁴² Mîrhând, *a.g.e.*, s. 934-935.

⁴³ Benâketî *a.g.e.*, s.444.

⁴⁴ İlhan Erdem, "İlhanlılar'da Ahmed Teküder Dönemi ve Selçuklular", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23, S. 35, 2004, s. 104-105.

⁴⁵ Günay, *a.g.e.*, s. 41-42.

⁴⁶ Derbend: Arap kaynaklarına göre, buranın Farslar tarafından "kapalı kapı, geçit, sınır karakolu" manasında gelen "Derbend" ismiyle bilindiğini kaydettikleri gibi yine buraya Arapça "kapı,kapılar, karakol" manasında "el-Bâb", "el-Ebvâb", ilerleyez zamanlarda "Bâbü'l Ebvâb" ve "Bâbü'l Hadîd" yani demir kapı isimleriyle de ifade edilmiştir (Yusuf Halaçoğlu, "Derbend", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, s. 162-164; Cihat Aydoğmuşoğlu, "İslâm Coğrafyacılarına Göre Derbend Şehri" *History Studies*, 13 (3), 2021, s. 754).

Noyan'ın önde gelen komutanlardan biri olarak öne çıktığı görülmektedir. Argun, 21 Eylül 1289'da kışlak için Arran'a hareket etmiştir. Mart–Nisan 1290 (689)'da Derbend taraflarında Altın Orda askerlerinin hareketliliği haber alınca İlhanlı kuvvetleri seferber edilmiştir. İlk aşamada Tukul (لکوت), Şiktur Noyan (نایون روتکیش) ve Konçukbal (لابقچنق) sefere gönderilmiş. Tebrîzî'nin ifadesine göre Dünyayı fethetmeye azmetmiş iki yiğit Togaçar ve Togrilçe öne atılmışlardır. Gök gürler gibi kükrediler, yağmur gibi yağdılar; temiz yüzleri kana bulandı. 28 Mart (15 Rebülevvel) tarihinde Togaçar, başkomutan olarak ordunun önünde ilerlemiş, ayakların atları gürleyerek düşmana dalmıştı.⁴⁷ Nihayet Rebûlâhîr ortalarında, Derbend yakınlarında İlhanlı kuvvetleri ile Altın Orda birlikleri karşı karşıya gelmiştir. Bu muharebede Togaçar, Konçukbal, Togrilce (هجلریغط) ve Taycu öne çıkan noyanlar (komutanlar) arasında yer almıştır. Togrilce ve Taycu'nun nehri aşarak düşman hattına saldırması Altın Orda kuvvetlerinin paniğe kapılıp bozguna uğramasına yol açmış; yaklaşık üç yüz süvari öldürülmüş çok sayıda asker esir edilmiştir. Düşman saflarında Burultay (یاتلوروب) ve Koday (یادق) gibi binbaşı seviyesindeki komutanlar öldürülmüş, Tokta (یاتقوت)'nın büyük emirlerinden Cariktay (چریک تائی) ise esir edilmiştir. Savaşın sona ermesinin ardından İlhanlı ordusu 2 Mayıs 1290 (20 Rebûlâhîr)'da Bilesuvâr (برایوس هلیب)'a dönmüş ve burada günlerce süren şenlikler düzenlenmiştir. Sa'düddeve, zaferin müjdesini haberciler aracılığıyla her tarafa ulaştırmıştır.⁴⁸

Mayıs ayının sonunda (Rebiü'lâhîr) Horasan'dan düşman ordusunun harekete geçtiği haberi ulaşmış, bunun üzerine Togaçar bölgeye yönelmiştir. Aynı günlerde Hâce Necibüdd-devle, Horasan vergilerini asker arasında paylaştırmak ve Togaçar'a destek olmak amacıyla görevlendirilmiştir. 18 Mayıs 1290 (7 Cemâziyelevvel)'da İlhan Argun'a dolaylı biçimde şehzâde Yisu Timur'un ölümü bildirilmiş. Kısa süre önce de Meraga'da Suncak Aka ve oğlu Şadi ölmüştür. Sonraki süreçte saltanat sancağı Tebriz'e ulaşmış, 10 Ağustos (2 Şa'ban)'da Kazvîni

⁴⁷ Ahmed B. Muhammed-î Tebrîzî, *Şâhanşâh-nâme*, Târîh-i manzûm-i Mogûlân ve İlhânân ez-karn-i heştom- i hicrî, nşr. Maḥşîd Gûharî Kâhekî-Cevâd Râşkî 'Alî-âbâdî, (zîr-i nazar: Cevâd 'Abbâsî), Tahrân 1397, s. 682.

⁴⁸ Reşîdüddîn Fazlullâh, *Câmî'u't-Tevârîh*, s. 821-822; Reşîdüddîn Fazlullah, *Câmî'u't-Tevârîh (İlhanlılar Kısmı)*, s. 168-169.

Mecdüddin Muminan Tebriz’de cezalandırılmıştır. Saltanat alayı, Aladağ yaylağına yönelerek 21 Ağustos (13 Şa’ban)’ta oraya varmış; ardından Van ve Vustan güzergâhından geri dönmüştür. Bu sırada Mevlânâ Kutbüddin-i Şirazi, batı ve kuzey bölgelerini kapsayan kıyıların haritasını hükümdara sunmuş; bilhassa Rum vilâyetleri hakkında verdiği bilgiler hükümdarın ilgisini çekmiştir. Hükümdar, Amuriyye üzerine de bilgi istemiş, Mevlânâ’nın açıklamaları büyük beğeni toplamıştır. Bu görüşme sonrasında Sadü’d-devle aracılığıyla Rum’dan getirilen Emir Şah, Fahreddin Müstevfi ve Hacı Leylâ’nın oğlu huzura çağırılmıştır. Mevlânâ Kutbüddin’in müdahalesiyle yalnızca Emir Şah kurtulabilmiş, diğer ikisi öldürülmüştür. 1290 (689 yılı Ramazan ayının sonlarında) yılında Ak Buka ve beraberindekiler Rum’dan dönmüş, bir kısmı kısa süre içinde tekrar geri gönderilmiştir. Argun Han Tebriz’e ulaştığında Ramazan Bayramı yaklaşmış, bayram sabahı şehirde dört ayrı minber kurularak görkemli bir bayram namazı icra edilmiştir. Ardından Argun Han’ın imar faaliyetleri kapsamında Tebriz’in Şam mevkiinde “Argûniyye” adıyla yeni bir şehir kurulmuştur.⁴⁹

Argun’un siyasal yönelimlerinde ve iktidar mücadelesinde Togaçar ile Togan’ın (ناغ و ط) etkisi özellikle dikkat çekmektedir. Bu dönemde Zengani (زنگانی), “Yüce Ova” denilen mevkide büyük bir otağ kurarak kimi zaman taş dağıtmış kimi zaman mücevher vermiştir. Yalnız cömertlikten uzak, dar gönüllü bir karaktere sahipti. Ordu içindeki nüfuzu sebebiyle kendisine “dinin lideri” denilmekteydi. Zengani, Buka’ya karşı büyük bir kin besliyordu. Togaçar ve Togan da onun entrikalarının aracı olmuş ve emirlerini yerine getiriyor görünmüşlerdir. Bu süreçte Argun’a baskı yaparak işlerini sekteye uğratmışlardır. Dünyayı yönetme arzusunda olan Argun, diğer emirlerine yüz çevirmiş ancak Togaçar’a mal vererek ordusunu Tençu Kibal’a yönlendirmiştir. Buka ise bu ortamda tutunamamış ve giderek uzaklaşmıştır. Argun, güçlü bir orduya dayanarak beylerin huzuruna çıkmış, saraya girmiş ve makam elde etmek uğruna hayatını riske atmıştır.⁵⁰

⁴⁹ Reşîdüddîn Fazlullâh, *Cami’u’t-Tevârih*, s. 822-823; Reşîdüddîn Fazlullah, *Câmi’u’t-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 169-170.

⁵⁰ Fahreddîn Davut b. Muhammed Benâketî, *Ravzatü Ulu’l-Elbab fî Marifet’i-Tevârih ve’l-Ensâb (Târîh-i Benâketî)*, (Haz. Cafer Şear), Tahran 1348, s. 444; Tebrîzî, *a.g.e.*, s. 670.

Argun, Arrab bölgesindeyken ağır hastalığıyla birlikte İlhanlı yönetiminde büyük bir otorite boşluğu doğmuş, bu durum emirler arasındaki çekişmeleri artırmıştır. Togaçar ve diğer emirler aralarında kırınlıklar yaşanmış ve emirlerin tümü Yahudi Bir Vezir olan Sa'düddeve (هل و دل ادعس)'nin bencil tavırlarından dolayı derin bir üzüntü duymuşlardır. Üst düzey komutanları bu fırsatı değerlendirerek onun reformlarının izlerini tamamen ortadan kaldırmak istemişlerdir. Yaşanan bu otorite boşluğu, emirler arasında yeni ittifakların kurulmasına da zemin hazırlamıştır. Nitekim Togaçar, Kunçukbal (ق نچق بال), Tukul ve Togan (ن ا غ ط) ile birlikte hareket ederek 6 Şubat 1291 (4 Safer 690)'de bir anlaşmaya varmış ve 16 Şubat (14 Safer)'te bu anlaşmayı yeminle pekiştirerek resmî bir ittifak kurmuştur. Bu gizli ittifak hem siyasî rakipleri hem de özellikle Sa'düddeve'nin etkisini kırmayı hedeflemiştir. 2 Nisan 1291 (1 Rebülevvel 690)'de ilk icraat Sultan İdaçi'nin yargılanarak idam edilmesi olmuştur. Argun'un ev halkı, Abaka'nın eski muhafızlarından Togaçar tarafından bir eğlenceye davet edilmiş ve katledilmiştir.⁵¹ Ardından Cuşi ve Ordu Kiya bertaraf edilmiş, daha önemlisi Ordu Kiya ile Sa'düddeve bizzat Togaçar'ın konağında yapılan yargılama sonucunda idam edilmiştir.⁵² Bu durum, Togaçar'ın askerî bir emir olmasının yanı sıra siyasî kararların uygulanmasında da merkezî bir otorite olduğunu göstermektedir. Sonrasında Tukul ve Togan'ın öncülüğünde Sa'düddeve'nin mülkleri yağmalanmıştır. Bu yağma, askerî unsurların ekonomik taleplerini karşılama da geniş çaplı bir kargaşaya yol açmıştır. Böylece Togaçar, bu süreçte İlhanlı emirleri arasındaki ittifakın önde gelen komutanı olarak siyasî dengelerin şekillenmesinde belirleyici bir rol üstlenmiştir.⁵³ Sa'düddeve, Argun'un ölümünden yaklaşık bir hafta önce katledilmiştir. Halefine dair doğrudan bilgi bulunmamakla birlikte kaynaklarda

⁵¹ Michael Hope, "Some Notes on Revenge and Justice in the Mongol Empire and the Il-Khānate of Iran" *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. 27 /2, 2017, s. 5.

⁵² Mustafa Uyar, "İlhanlı Devletinde Yahudi Bir Vezir: Sa'düddeve", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 33, s. 139; Faruk Sümer, "Argun", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, s. 356.

⁵³ Reşidüddin Fazlullâh, *Camî'u't-Tevârîh*, s. 824; Reşidüddin Fazlullah, *Câmi'u't-Tevârîh (İlhanlılar Kısmı)*, s. 171-172; Benâketî, *a.g.e.*, s. 446; Handmîr, *a.g.e.*, s. 131-132; Atwood, *a.g.e.*, s. 525.

zikredilen bir sonraki vezirin Geyhatu⁵⁴ tarafından Kasım 1292 (691 yılı Zilhicce ayında) yılında göreve atanan Sadreddin Ahmed Halidi Zencani olduğu görülmektedir.⁵⁵

Argun, 10 Mart 1291 (7 Rebiülevvel 690)'de hayatını kaybetti. Argun'un ölümünün ardından İlhanlı emirleri, ortak bir kararla Legzî Gürkân (لنگرگ یزگل)'ı Anadolu'ya göndererek Abaka Han'ın⁵⁶ (1234-1282/631-680) oğlu Geyhatu'ya durumu bildirmek ve onu tahtın başına davet etmek istediler. Ancak elçi yola çıktıktan sonra emirler, bu tercihlerinden pişmanlık duydular. Özellikle Togaçar, Geyhatu'nun hükümdar olması hâlinde Anadolu'da birlikte bulunduğu adamları yüksek makamlara getireceğini böylece diğer emirlerin nüfuzunun zayıflayacağını ileri sürdü. Bunun üzerine Legzî'nin ardından başka bir elçi gönderilerek Geyhatu'ya Baydu'nun hükümdarlığa seçildiği yönünde bir mesaj iletildi. Bu elçi daha sonra sorguya çekilerek işkence altında ifadesi alındı ve Baydu'nun henüz gelmediği ve tahta oturmadığı ortaya çıktı. Geyhatu ise gelişebilecek fitne ve karışıklıkları önlemek amacıyla nöyünlerden birini kumandan tayin ederek on bin kişilik bir süvari birliğini harekete geçirdi. Onların gidişiyle fitne fesadın önü alınmış oldu. Öte yandan emirler, Baydu'ya elçi göndererek onu taht merkezine hareket etmeye teşvik ettiler. Ancak Baydu ileri görüşlü bir kimseydi, emirlerin hile ve ihanetinden çekinerek şu cevabı verdi: "Argun'un kardeşi Geyhatu ve oğlu Gazan hayattayken saltanat bana düşmez." Baydu'nun hükümdarlığı kabul etmemesi üzerine emirler

⁵⁴ İlhan Argun, kendinden sonrası için tahta namzet bir adayın ismini söylemediği için kardeşi Geyhatu üzerine karar verilmiş ve ona haber gönderilmiştir. Fakat elçi gönderildikten sonra, Geyhatu'nun fazla harcamalarından dolayı endişe duyulmuş ve ulak geri çağrılmak istendiyse de elçi çoktan haberi ulaştırmıştır. Geyhatu, Ahlat'a doğru hareket ederek kendisini 1291 yılında orada İlhan olarak ilan etmiştir (Habibe Temizsu, *Yasak -Cengiz Han Yasası ve Moğol Devletleri Tarihinde Yaşadığı Değişim-*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2018, s. 192).

⁵⁵ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), C. II, Türk Tarih Kurumu Ankara 1987, s. 637; Peter Jackson, *Moğollar ve İslâm Dünyası -Fetihten İhtidâya-*, (Çev. Ali Fahri Doğan), Selenge Yayınları, İstanbul 2022, s. 425, 404.

⁵⁶ Abaka Han'ın ölümü ile alakalı detaylı bilgi için bkz. Zehra Odabaşı-Esra Özel, "Ölüm ve Tedavi: İlhanlı Hanlarının Ölüm Sebebi (1256-1335)", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 21, 2024, s. 40-41.

korkuya kapıldılar. Böylece Koncukbal Aladağ'a, Tugal ise Gürcistan'a, Tugal ise Horasan'a çekildi.⁵⁷

Geyhatu'nun ölüm Sonrası Gazan-Baydu İlişkileri ve Emir Togaçar'ın Rolü

23 Temmuz 1291 (690)'de Geyhatu tahta çıktıktan sonra muhalif konumda bulunan emirleri yargu (yargı meclisi) önüne çıkararak onların durumunu değerlendirmişti. Geyhatu tahta çıkmıştı ancak Togaçar ve bazı destekçileri Geyhatu'ya karşı sürekli bir muhalefet kaynağı olmaya devam etmiştir. Togaçar, kolayca ortadan kaldırılamayacak kadar güçlüydü ve Geyhatu'nun sarayındaki "büyük emirlerden" (emir-i Bozarg) biri olarak kalmaya devam etmişti.⁵⁸ Tahta geçtikten sonra Geyhatu, Argun'un son hastalık döneminde kontrolü ellerine geçiren Togaçar ve diğer noyanların hayatları bağışlanmıştı.⁵⁹ Bu süreçte Emir Togaçar ile Koncukbal hakkında disiplin cezası uygulanmasına karar verilmiş ve her birine, yasaya uygun olarak üçer değnek darbesi vurulmuştur. Söz konusu emirlerin maiyetindeki askerler ise dağıtılarak diğer komutanların hizmetine verilmiştir. Bununla birlikte Geyhatu, Emir Togan'ı Ordu Kiya'nın oğullarına teslim etmiş böylece Togan, babasının intikamı gerekçesiyle yasa hükümleri çerçevesinde idam edilmiştir.⁶⁰

Ancak İlhanlı merkezi otoritesini zorlayan sorunlar kısa süre içinde yeniden belirdi. 1292 yılında Melik Eşref'in Erzurum Kalesi'ni kuşatma altına aldığı haberini duyan Geyhatu, Taycu Oğul, Togaçar, Bukday İkaçi ve Tamaçi İnak'ı büyük bir orduyla isyanı bastırmaları için göndermişti. Ardından da Şehzâde Sukay, Emir Timur Buka ve Karaça da Erçiş yönünden Erzurum Kalesi'ne yürümüşü. Ancak onlar ulaşmadan Melik Eşref kaleyi kılıç zoruyla ele geçirip büyük kısmını katletti, kendi adına görevliler atayarak geri döndü.⁶¹

Kaynaklarda Geyhatu'nun eğlence ve sefaya aşırı derecede düşkün olup vaktini çoğunlukla gulâmlar ve gençlerle geçirdiği belirtilmektedir.

⁵⁷ Mîrhând, *a.g.e.*, s. 930; Faruk Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022, s. 185-190.

⁵⁸ Hope, "The Pillars of State: Some Notes on the Qarachu Beks and the Keshikten in the II-Khanate (1256-1335)", s. 14.

⁵⁹ Jackson, *Moğollar ve İslâm Dünyası*, 2022, s. 400).

⁶⁰ Mîrhând, *a.g.e.*, s. 930.

⁶¹ Kazvîni, *Târih-i Elfî*, s. 2759.

Bu durum emirlerin tepkisini çekmiştir. Nihayet Aladağ'da bir gece, Geyhatu yoğun bir sarhoşluk hâlindeyken Şehzâde Baydu ile tartışmış ve İtküli'ye onu birkaç kez dövmesini emretmiştir. Ertesi gün bu davranışından pişmanlık duyarak Baydu'yu huzuruna çağırılmış ve gönlünü almaya çalışmıştır. Vakar sahibi bir şahsiyet olan Baydu ise kırgınlığını açıkça göstermemiştir. Ancak emirler, Geyhatu'nun tutumlarından duydukları hoşnutsuzluk nedeniyle Baydu'nun gönlünün kırıldığını fark etmiş ve onunla gizlice anlaşmaya varmışlardır. Bu plana göre Baydu ertesi yıl Bağdad'dan harekete geçecek, isyan eden emirler de ona katılacaktı. Baydu'nun Bağdad'a gitmesiyle birlikte bu gizli plan Geyhatu'nun bilgisine ulaşmış; bunun üzerine İldar (رادلى), Konkukbal, Tuladay (تولاداي) ve bazı diğer emirler tutuklanmıştır. Hükümdar; onları öldürmek istemiş ancak komplonun başında bulunan Emir Togaçar buna engel olmuş ve: "Önce Baydu davet edilmeli, gelmeyi reddederse o zaman gereken yapılmalıdır." şeklinde öneride bulunmuştur. Geyhatu da bu görüşü kabul ederek emirleri Tebriz Kalesi'nde hapsedirmiştir. Ardından Togaçar, Baydu'ya gizlice elçi göndererek tahtı ele geçirmesi için davette bulunmuştur. Baydu, ordusuyla harekete geçtiğinde Geyhatu sefere çıkmış fakat ordusundaki çözülme nedeniyle başarısız olmuş ve kısa süre sonra yakalanarak 1295'te öldürülmüştür. Böylece Baydu'nun tahta çıkışı büyük ölçüde Togaçar'ın girişimleri sayesinde gerçekleşmiştir.⁶² Emirler, Geyhatu'yu ortadan kaldırdıktan sonra Togaçar Noyan ve diğer ileri gelenlerle birlikte Baydu'nun hizmetine girmiş hanlığını kabul ettiklerine dair yeminli bir taahhütname imzalamışlardır.⁶³

Benâketî, Geyhatu'nun ölümü ile alakalı bilgileri şu şekilde aktarmaktadır: 1295 yılında (Hicrî 694 yılı Rebîü'l-âhir ayının 28. günü Perşembe) Ak Buka, Baydu'ya karşı sefere çıkmak üzere Togaçar Noyan'ı görevlendirmiştir. Ancak Togaçar, gizlice Baydu ile irtibat kurmuş ve onu isyana teşvik etmiştir. Cagatu (چغاتو) Nehri'nin kenarına ulaşıldığında Ak Buka, sohbet sırasında Togaçar'a: "Sen, kaçmaya meyilli birisin acaba ne iş peşindesin?" diyerek imalı sözler söylemiştir. Bu söz üzerine sırrının açığa çıktığını düşünen Togaçar, gece yarısı binlik emirlerle anlaşarak

⁶² Mîrhând, *a.g.e.*, s. 932-933; Adil Hilal, *Moğol Batı Avrupa İlişkileri ve İslâm Dünyasına Etkileri*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2019, s. 152.

⁶³ Mîrhând, *a.g.e.*, s. 934-935.

Baydu'nun safına geçmiştir. Bunun sonucunda Ak Buka mağlup olmuş, Eher (رها) tarafına çekilerek Geyhatu'ya ulaşmıştır. Geyhatu, bu gelişmeler karşısında büyük bir şaşkınlığa düşmüş, Rum'a gitmek istemiş fakat çevresindekilerin olumsuz tavsiyeleri üzerine bu fikrinden vazgeçerek Bilesuvar (راوس هلب) a yönelmiştir. Bu sırada Tuladay (ىادالوط) ve Kubcu Kitay (لاتقوجبوق) zindandan çıkarılarak serbest bırakılmıştır. Aynı yılda (694 yılı Cemâziye'l-evvel ayının 6. günü, Perşembe) Tatyak (قائات) ve Togrılçe (هجللىرغط) komutasındaki birlikler, Başmak Ogul (لوغاقامشاب) ve Sultan Ahmed'in damadı Karaca (هخارق) ile karşılaşmış, yapılan muharebede Tatyak zafer kazanmıştır. Aynı günlerde Gürcistan'dan dönen Tukul, Tebriz'deki hapsedilen emirlerin yanına bir elçi göndererek: "Ben bütün ordu ile Şehzâde'nin yardımına geliyorum, maksadım Arran'a giderek Geyhatu'yu ortadan kaldırmaktır. Siz de vakit kaybetmeden bana katılın" mesajını iletmıştır. Bunun üzerine Tebriz'de bulunan emirler hapisten kaçarak Baydu'nun yanına gitmiştir. Tam bu esnada Ak Buka ile Togaçar'ın arasındaki anlaşmazlık yaşanmıştı. Ak Buka bu durum karşısında Togaçar'ın yanından ayrılarak geri dönüp ve Geyhatu'nun yanına gelmiştir.⁶⁴ Emirler hemen harekete geçmiş ve Kür Nehri kıyısında Tukul'a ulaşmışlardır. Birlikte ilerleyerek Geyhatu'nun izini sürmüşlerdir. Sonunda Bilesuvar (بيلسوار) da muhtemelen Hazarabadlam (هرزاه) adlı bir yerel idareci tarafından yakalanan Geyhatu, onlara teslim edilmiştir. Böylece Geyhatu, 1295 yılında (694 yılı Cemâziye'l-evvel ayının 6. günü) idam edilmiş; böylelikle üç yıl, dokuz ay ve on iki gün süren saltanatı sona ermiştir. Aynı zamanda maiyetindeki yakın adamlarından Tamaci İnak (قانىىجامت) ve İt Ogul (لوغاقاى) da yasa gereği onunla birlikte öldürülmüştür. Cagatu ordusundaki emirler, Emir Ramazan'ı Şehzâde Gazan'a göndererek Geyhatu'nun ölümünü bildirmiş; aynı şekilde Baydu'ya da bir elçi yollanmıştır.⁶⁵

İlhanlı hükümdarları arasında yaşanan taht mücadelelerinin seyrini belirleyen unsurlar arasında emirler arasındaki gruplaşma ve Geyhatu'nun kişisel davranışları önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda Mîrhan'a anlatisına göre; Geyhatu'nun sefahate düşkünlüğü

⁶⁴ Şebânkâreî, *a.g.e.*, s. 267; Tebrîzî, *a.g.e.*, s. 699.

⁶⁵ Benâketî, *a.g.e.*, s. 449; Kansu İkinci, *İlhanlı Hükümdarları Geyhâtü ve Zamanı*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayınlanmamış doktora Tezi, Isparta 2012, s. 137-138.

ve siyasî hataları, emirlerin hoşnutsuzluğunu artırmış, bilhassa Şehzâde Baydu ile yaşanan gerilim ise taht mücadelesini tetiklemiştir. Bu süreçte gelişmelerin seyrini belirleyen en önemli rolü Emir Togaçar üstlenmiştir. Togaçar, Geyhatu'nun muhalif emirleri öldürme kararını engelleyerek onların Tebriz Kalesi'nde hapsedilmesini sağlamış, ardından gizlice Baydu ile irtibata geçerek onu tahta davet etmiştir. Baydu'nun ordusuyla harekete geçmesi üzerine Geyhatu sefer düzenlemiş fakat emirlerin isyanı ve ordudaki çözülme nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. Sonuç olarak Geyhatu yakalanarak öldürülmüş ve Togaçar'ın yönlendirmesiyle Baydu'nun tahta çıkışı mümkün hale gelmiştir.⁶⁶ Geyhatu'nun iktidarının sona ermesine dair bir başka görüş ise; başta Togaçar Noyan olmak üzere bazı emirlerin hem Geyhatu'nun değişken mizacından hem de maiyetindeki kimselerin yüksek devlet görevlerine getirilmesinden duydukları endişe nedeniyle Şehzâde Baydu'yu tahta çıkarmaya karar verdikleridir. Bu doğrultuda Baydu, 1295 yılında kısa bir süre için İlhanlı tahtına oturmuştur.⁶⁷ Baydu, amcaoğlunun ardından hükümdar olmuş ve vezirlik görevini Hâce Cemaleddin Destgerdani'ye vermiştir.⁶⁸ Yine bir başka ifadeye göre; Togaçar, Konçukbal, Togan, Tukul ve bazı sorunlu emirler Gazan'ın kudret ve gücünden korktukları için Baydu'yu istiyorlardı.⁶⁹

Gazan'ın Horasan'dan Irak'a yönelişi sırasında İlhanlı emirleri arasında ciddi bir otorite krizi yaşanmıştır. Bu süreçte öne çıkan isimlerden biri de Togaçar Noyan olmuştur. Kaynaklarda belirtildiğine göre Togaçar; Konçukbal, Tuladay ve bazı emirlerle birlikte Gazan'ın huzuruna çıkarak bağlılığını bildirmiştir. Ancak bu bağlılık görünürde bir itaatten ibaretti çünkü aynı emirlerin önceden fitne hazırlıkları içerisinde buldukları açıkça anlaşılmaktadır. Bilhassa Ordu Kiya, Eratimur İdaçi (ایجادای رومی تارا), Baydu ve Cuşi (یوشوج) gibi isimlerin kanının dökülmesiyle sonuçlanan önceki kargaşaların hesabı henüz kapanmamıştı ve bu durum Togaçar'ın gerçek niyetlerini gizlediğini

⁶⁶ Mîrhând, *a.g.e.*, s. 932-933.

⁶⁷ Kadı Ahmed Gaffarî Kazvîni, *Târih-i Cihân-Ârâ*, Kitâb furûş-i Hâfız, Tahran 1963, s. 213.

⁶⁸ Hamdullâh Mustevfî-yi Kazvîni, *Târih-i Guzîde*, (Nşr. 'Abdu'l-Huseyn Nevâ'î), Tahran 1364, s. 602; Murat Tural, *Hristiyan Dünyası ve Moğollar -Dinî İdealler ve Politik Kaygılar-*, Timaş Akademi, İstanbul 2021, s. 243.

⁶⁹ Reşidüddîn Fazlullâh, *Câmi'u't-Tevârîh*, s. 825; Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, s. 83.

göstermekteydi. Geyhatu'nun ölümünden sonra Baydu'ya yönelen sadakat, emirlerin Gazan Han'ın otoritesine yönelik kaygılarını artırmış, Togaçar da bu ortamda karşı ittifaklarla bağlantılı bir emir olarak öne çıkmıştır. Her ne kadar bağlılık arz etmiş olsa da onun Gazan'ın yanında askerî bir güçle bulunmadığı, yani fiilen destek vermediği ifade edilmektedir.⁷⁰

Baydu'nun tahta geçmesinden sonra Gazan ona tâbi olmamıştır. 1295 yılında İlhanlılar arasında siyasetin belirlenmesi hususundaki gelişmelerden biri, Gazan ile Baydu arasında emirlerin katılımıyla gerçekleştirilen toplantılar olmuştur. Gazan ile Baydu arasındaki görüşmede, her iki taraf da sınırlı sayıda emirle müzakere için buluşma yerine gelmişti. Baydu'nun heyetinde Togaçar, Tuladay, Konçukbal ve İlçiday (ىادىچلى) bulunurken Gazan'ın tarafında Nevruz⁷¹, Nurin, Kutlugşah ve Sutay yer alıyordu. Görüşme sırasında taraflar karşılıklı saygı göstermiş, barış şartlarını müzakere etmiş ve sonunda saldırmazlık üzerine yeminli bir anlaşma yapmışlardı. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Togaçar, Baydu'nun safında yer alan ve doğrudan müzakere heyetine dahil edilen önemli emirlerden biri olmuştur.⁷² Yapılan anlaşmaya göre Irak-ı Arab, Diyarbekir, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Rum ülkesi Baydu Han'a; Irak-ı Acem, Fars, Horasan, Şebankare, Huzistan, Luristan ve çevresi ise Gazan'a bırakılmıştı. Taraflar bu hususta antlaşma yaparak yemin etmişlerdi. Fakat kısa süre sonra Baydu, bu antlaşmayı bozarak Gazan üzerine harekete geçmeye teşebbüs etmiştir.⁷³ Gazan, Baydu'nun üzerine yürüdüğü haberini öncü kuvvetlerin başında bulunan Emir Tuladay aracılığıyla 13 Eylül 1295 (2

⁷⁰ Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-i Hemedâni, *Târîh-i Mubârek-i Gâzânî*, (Nşr. Karl Janh), *Geschichte Gâzân-Han's aus dem Târîh-i Mubarek-i Gâzânî des Reşîd al-Din Fadlallah b. 'Imâd al-Daula Abü'l-Hair*, London 1940, s. 67.

⁷¹ Emer Nevruz, Reşid Argun Ağa'nın oğluydu ve Cengiz Han döneminden itibaren yaklaşık kırk yıl boyunca İran'ın çeşitli bölgelerinin idaresi kendisine tevdi edilmişti. Cesareti, cömertliği ve İslâm'a bağlılığıyla tanınan Nevruz'un, Emir Buka ile yakın ilişkileri meşhurdu. Nevruz, İlhanlı hükümdarları İlhan Argun ve Ahmed Teküder'in yaşadığı taht kavgaları esnasında faal rol almıştır (Kazvîni, *Târîh-i Elfi*, s. 2773; Samet Alıç, "Cankurbanlılardan (Canikurbanîler) Emir Argun Aka ve Emir Nevruz'un Siyasi Faaliyetleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 74, 2022, s. 348-359).

⁷² Reşîdüddîn Fazlullâh, *Târîh-i Mubârek-i Gâzânî*, s. 57.

⁷³ Kazvîni, *Târîh-i Guzîde*, 602.

Zilka'de 694) tarihinde öğrenmişti. Ancak Gazan, bu sırada kapsamlı bir mücadele için askerî bakımdan hazırlıksız bir durumdaydı. Baydu'nun anlaşmayı bozması ve kendi tarafına geçtiğine inandığı Nevruz'un yeminini ihlâl etmesi, onu büyük bir hayal kırıklığına uğratmıştı. Bu koşullar altında Baydu, son bir çıkış yolu olarak Togaçar Noyan'a danışmıştı. Togaçar, paniğe kapılmadan derhâl savaş hazırlıklarının başlatılmasını ve bu suretle düşmanın tuzağa çekilebileceğini bildirmişti. Bunun üzerine Emir İlçiday ve Barulay öncü kuvvetlerin başına tayin edilmişler. Ancak bu esnada Sadrüddin-i Zencani, daha önce hizmetinde bulunduğu Togaçar'a gizli bir casus aracılığıyla Baydu'nun safından ayrılarak Nevruz'a katılmasını tavsiye etmişti. Neticede Togaçar, Sarban ve Büğday İdaci gibi bazı emirlerle birlikte 21 Eylül 1295 (10 Zilka'de 694) tarihinde geceleyin ordugâhtan ayrılmış ve Heştrud üzerinden Nevruz'a iltihak etmişti. Bu gelişmelerin ardından Gazan, Nevruz ve Kutluğşah idaresinde yeni bir ordu sevk etmişti.⁷⁴

Baydu ertesi sabah durumu öğrendiğinde, artık öncü olarak gönderilen Emir Nevruz ile bile mücadele edecek gücü kalmamıştı. Son çare olarak Merend ve Ucân üzerinden Gürcistan'a çekilmeyi tercih etmişti. Direnişin faydasız olduğunu gören diğer emirler de kısa sürede onu takip etmişler. Ancak Baydu'nun ele geçirilmemesi hâlinde yeniden mücadeleye girişmesi ihtimaline karşılık Nevruz vakit kaybetmeden takibe koyulmuştu. Ardından Nevruz, Togaçar ile birlikte Tebriz'e giderek halka Baydu'nun azledildiğini ilan etmişti. Nihayet Gazan'ın emriyle Ekim 1295'te Baydu, Nahçıvan yakınlarında⁷⁵ Sutay Aktaçi (یجاتقا یاتوس) tarafından Tebriz dışında Bagçe Bikeş (هچ غاب بیکش) denilen yerde yakalanarak katlettilmiş.⁷⁶ Böylelikle Gazan; Kasım 1295'te Tebriz'e girmiş ve hatunlar, şehzâdeler ile emirlerin huzurunda yapılan biat merasimiyle tahta çıkmıştı.

Âştîyânî Baydu'nun idamını şöyle aktarmaktadır: Hâce Sadrüddin-i Zencani (ی ناجز نی دل اردص هچ اوخ), Baydu Han tarafından vezirlik

⁷⁴ Spuler, *a.g.e.*, s. 103; Kazvînî, *Târih-i Elfi*, s. C. VII, s. 2777-2779.

⁷⁵ René Grousset, *Stepler İmparatorluğu -Atillâ, Cengiz Han, Timur-*, (Çev. Halil İnalçık), (Haz. Ertuğrul Tokdemir – Mustafa Dönmez), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 378.

⁷⁶ Benâketî, *a.g.e.*, s. 456; Reşidüddîn Fazlullâh, *Câmi'u't-Tevârîh*, s. 912-918; Mîrhând, *a.g.e.*, s. 937; Jean Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2001; s. 408; Kemal Ramazan Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2016, s. 24.

görevinden azledildi yerine Hâce Cemalüddin Destcirdani (هج اوخ جمالال دین د س تجردانی) getirildi, Togaçar ise Anadolu vilâyetlerine nâib tayin olarak görevlendirildi. Bu gelişme Sadrüddin-i'nin büyük bir öfkeye kapılmasına yol açtı ve Sadrüddin-i, Baydu'dan intikam alma düşüncesine sevk etti. İlhanlı tahtında yaşanan istikrarsızlık ortamını ve efendisi Togaçar'ın da giderek Gazan'a meylettğini fark eden Sadrüddin-i, Togaçar ile iş birliği yaparak Gazan ile gizlice temas kurdu. Bu çerçevede Gazan'a eğer Azerbaycan üzerine yürürse kudretli emirlerin çoğunun tarafına geçeceğini ve Baydu'nun bertaraf edileceğini bildirdi. Ardından 7 Şevvâl 694 (10 Ağustos 1295) tarihinde Gilan'da Gazan'ın ordusuna katıldı. Gazan, ona yeniden vezirlik vaat ettikten sonra Emir Nevruz'u bir miktar askerle öncü kuvvet olarak 18 Ağustos 1295 (15 Şevvâl 694) cuma günü Azerbaycan'a sevk etti; kısa süre sonra ise ana kuvvetlerle onların ardından harekete geçti. Emir Nevruz'un Azerbaycan'a ulaşmasıyla birlikte Togaçar ve bazı emirler içten içe bağlı buldukları Gazan'ın tarafına geçerek Baydu'dan yüz çevirdiler. Bu gelişmeyi öğrenen Baydu, karargâhı Kızılöz'den ayrılarak önce Ucan ve Merend'e ardından Gürcistan tarafına çekildi. Ancak Emir Nevruz süratle harekete geçerek Baydu'yu Nahçıvan yakınlarında ele geçirdi ve o sırada Ucân'da bulunan Gazan'ın huzuruna gönderdi. Nihayet Baydu, 25 Eylül 1295 (23 Zilkâde 694) tarihinde Gazan'ın emriyle idam edildi.⁷⁷ Fasîh Hâfî'ye göre Baydu, Bagçe Bikeş'te Sutay İhtaçi (یچاتخ ایاتوس) tarafından öldürüldü.⁷⁸

İlhanlı siyasî dengeleri yalnızca bu ittifaklarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Gazan Han'ın tevhid kelimesini söyleyerek İslâm'ı kabul etmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır.⁷⁹ Bu gelişmeden sonra emirler

⁷⁷ Abbas İkbâl Âştiyânî, *Târîh-i Moğûl*, İntişârât-ı Sâhil Tahran, 1390, s. 292.

⁷⁸ Fasîh Hâfî, *a.g.e.*, s. 372.

⁷⁹ Morgan, David, *the Mongols*, Blackwell Publishing, Oxford, 2007, s. 142; Mustafa Uyar, İlhanlı Hükümdarlarının İslâm'a Girmesinde Rol Alan Türk Süfileri: İlhan Tegüder ve Gazan Han Devirleri", *Belleten*, C. 76, S. 275, 2012, s. 21-25; Thomas T. Allsen, "Kültürel Aktarımın Taşıyıcısı Olarak Moğollar", *İç Asya Tarihi Cengizliler Çağı*, (Çev. Altay Tayfun Özcan, Mustafa Uyar vd.), (Çev. Ed. Altay Tayfun Özcan), (Haz. Nicola Di Cosmo-Allen J. Frank- Peter B. Golden), Kronik, İstanbul 2022, s. 242; George Lane, *Moğolların Kısa Tarihi*, (Çev. Turgay Sivrikaya), İletişim Yayınları, İstanbul 2022, s. 178; Osman Gazi Özgüdenli, "İlhanlılar'da Hükümdarlık Telâkkisi ve Hükümdar Algısı", *Mutad*, V (I), 2018, s. 75; Mes'ûd Feryameneş ve Serkan Derin, "İlhanlı Sarayında Budizm", *MUTAD*, VII (2), 2020, s. 498; Fırat Umanç, "İlhanlı Hükümdarı Sultan Olcâyâtû'nun İslâm'ı Kabulü: Kendi

topluca Müslüman olmuş ve ibadetle meşgul olmaya başlamışlardır. Bu süreçte dikkat çeken emirlerden biri de Togaçar Noyan'dır. Reşidüddîn Fazlullâh'a göre önceleri Baydu'nun yanında yer alan Togaçar, Gazan Han'ın İslâm'ı kabul etmesinin ardından siyasî tavır değiştirerek Baydu'dan uzaklaşmış ve muhalif emirler arasında zikredilmiştir. Onun bu davranışı, sadece kişisel bir istek olmamış bununla birlikte dönemin emirlerinin iktidar mücadelelerinde taraf değiştirmeye ne kadar meyilli olduklarının da bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.⁸⁰

Gazan Han Döneminde Emir Togaçar'ın Askerî Faaliyetleri ve Ölümü

1295 yılında yaklaşık on yıllık bir çekişmeli dönemden sonra İlhanlı tahtına çıkan Gazan Han (1295-1304), öncelikle devlet içindeki düzensizliğe son vermeyi amaçlamıştır. Güçlü bir hükümdar olarak mutlak itaati esas alan bir idare anlayışı benimsemiş ve bu doğrultuda kendisine sadakatle bağlı emirleri önemli görevlere getirmiştir. Tahta geçtikten hemen sonra iç meseleleri çözmeye yönelmiş bu çerçevede Horasan'daki hizmetkâr emirlerini kilit makamlara tayin etmiştir.⁸¹ En sadık komutanı Kutlugşâh Noyan'ı beylerbeyliğe getirirken⁸² aynı yıl Emir Togaçar'ı da entrikacı hareketlerinden çekindiği için Anadolu (Rum)'daki Moğol kuvvetlerinin başkumandanlığına atamıştır.⁸³

Tercih mi? Zevcesinin Telkini mi? Ağabeyi Gâzân'ın Etkisi mi?", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 8, S. 8, 2023, s. 91.

⁸⁰ Reşidüddîn Fazlullâh, *Târîh-i Mubârek-i Gâzânî*, s. 80; Mîrhând, *a.g.e.*, s. 936; Peter Jackson, "Mongol Khans and Religious Allegiance: the Problems Confronting a Minister-Historian in Ilkhanid Iran", *Taylor and Francis*, Vol. 47, 2009, s. 116.

⁸¹ Beyânî, Şîrîn, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, (Çev. Mustafa Uyar), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, s. 36; Handmîr, *a.g.e.*, s. 146-148; George Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, (Eşref Bengi Özbilen), Selenge Yayınları, İstanbul 2019108; Cüneyt Kanat, "Gazan Han Zamanında Memlûk Devletine İltica Eden Uyratlar", *Tarih İnceleme Dergisi*, C. 15, s. 1, 2000, s. 108; Hanifi Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şiîlik*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010, s. 43; Harunnisa Alan, "İlhanlılar", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, (Haz. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu), Ötüken Yayınları İstanbul 2016, s. 170; Abdülkadir Yuvalı, "Gâzân Han", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul 1996, s. 429.

⁸² 'Abdullâh b. Alî Kâşânî, *Târîh-i Olcâytû*, (Nşr. Mehîn Hamblî), Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahrân 1391, s. 29; Mu'inuddîn Natanzî, *Müntehabü't-Tevârîh-i Mu'inî*, (J. Aubin), *Kitâbfur'uş-i Hayyâm*, Tahrân 1957, s. 154-155.

⁸³ Fasîh Hâfi, *a.g.e.*, s. 374; Benâketî, *a.g.e.*, s. 654; Kazvîni, *Târîh-i Guzide*, s. 603; Âştîyânî, *a.g.e.*, s. 295; Mustafa Uyar, *Moğollar Türkler ve Tarihsel Bağlar*, Ötüken, İstanbul 2020, s. 87; İlhan

Bununla birlikte Togaçar, tayin edildiği hâlde Anadolu'ya doğrudan gitmeyerek bir süre Azerbaycan'da beklemiştir.⁸⁴ Togaçar değişken mizacı sebebiyle merkezden olabildiğince uzak tutulmak istenmiş ayrıca Toğaçar'ın emrine asker tahsis edilmemiştir.⁸⁵ Baydu Han döneminde de benzer bir göreve tayin edilen Togaçar, Baydu'ya duyduğu bağlılık nedeniyle Gazan nezdinde güvenilir bulunmamış, bu sebeple siyasî nüfuz alanı daralmıştır. Bu şartlar altında Anadolu'daki idarî yapıyı kendi güç alanıyla ilişkilendirmeye yönelmiş, siyasî meşruiyet arayışıyla Azerbaycan ve Arran üzerinden ilerleyerek Kasım 1295'te Tokat merkezli Danişmendiye bölgesine ulaşmıştır. Anadolu'daki Moğol hâkimiyetinin yapısı gereği yerel otorite boşlukları isyan teşebbüslerini kolaylaştıran bir zemin hazırlamıştır. Togaçar da bu ortamda bağımsız hareket etmeye çalışmıştır. Togaçar Noyan Tokat'tayken Gazan Han, onun Anadolu'yu ele geçirme girişimlerinde bulunduğu hususunda bilgiler almıştır.⁸⁶ Nitekim Gazan Han, Baydu ile iş birliği yapmış emirleri potansiyel tehdit olarak değerlendirmiştir. Togaçar'ın geçmişte dedesi ve babası zamanında gösterdiği hizmetler sebebiyle değer verilen bir noyan olduğu ancak entrikacı zekâsı yüzünden temkinle yaklaşıldığı kaynaklarda kaydedilmektedir. 1295-1298 yılları arasında Gazan Han'ın art arda çıkan iç isyanlarla uğraşmak zorunda kalması Togaçar'ın Anadolu'daki teşebbüsünü daha da kritik bir gelişme hâline getirmiştir.⁸⁷

Togaçar, Tokat'ta kaldığı süre içerisinde halka baskılar yaparak vergiler toplamaya başlamıştı.⁸⁸ Bu sırada artık bir kukla olmaktan ileri gidemeyen Selçuklu hükümdarı II. Mesud'un ona karşı koyması imkânsız bir hal almıştı.⁸⁹ Togaçar, Baydu'ya olan bağlılığı yüzünden merkezde

Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 33, 2003 s. 57; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 59.

⁸⁴ Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, 103.

⁸⁵ Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, s. 111.

⁸⁶ Ayşe Atıcı Arayancan, *Gazan Han*, Erdem Yayınları, İstanbul 2022, s. 25.

⁸⁷ Arayancan, *a.g.e.*, s. 24; Halil Çetin, "İlhanlı Hâkimiyeti altında Anadolu'da siyasetin Temel Dinamiği: Göçebe Moğol-Türkmen Çatışması", *International Periodical For the Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/4, 2012, s. 1210.

⁸⁸ Ömer, Tokuş, *Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları*, Türk Dünyası Araştırmaları, C. 117, S. 230, 2017, s. 193.

⁸⁹ Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, s. 117; Kemal Göde, "Çingizli/Cengizliler ve İlhanlılar'ın Anadolu'da Hâkimiyeti (1339-1318) Bibliyoğrafyası", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1 S. 1, 1983, s. 355.

nüfus kaybetmiş ve bu yüzden Rum diyarında iktidar arayışına yönelmiştir. Söz konusu bölgelerin emir-i leşkeri olan Samagar oğlu Arab, başlangıçta birkaç günlüğüne Togaçar'ın yanında yer almıştı. Ancak gelişmelerin olumsuz seyredeceğini öngören Arab, bağlılığını bozarak geçici ve güvensiz bir ittifaka dönüşen bu ilişkiyi sonlandırmıştır. Gazan Han'ın Baltu ve Arab'a gizlice haber göndererek Togaçar'ın ortadan kaldırılmasını emretmesi bu ayrışmayı hızlandırmıştır.⁹⁰ Sonra da Arab, kendi yaylağında ayrılık ve hileye dayalı bir plan hazırlamış; muhalefetini gizli bir tuzak vasıtasıyla örgütlemiştir. Togaçar ise bu gelişmelerden habersiz bir şekilde Delice kışlağına ve ardından Demirli Karahisar (Delice) kasabasına yönelmiş ve Demirli Karahisar kasabasına doğru inmiştir. Dönemin önde gelen yöneticilerinden biri olarak tanımlanan Beğlerbeği Azizeddin; edep ve dirayet sahibi, cesareti ve gayretiyle çağının seçkin şahsiyetlerinden biri olarak nitelendirilmektedir. Devlet işlerinde vilâyeti yönetme yetkisine sahip bulunmasına rağmen zaman zaman siyasî kararlarında mübarek hükmün ilkesiyle bağdaşmayan tasarruflarda bulunmuştur. Özellikle ülke emlâkini kesintiye uğratan uygulamaları dikkat çekmiştir. Azizeddin'in siyasal tutumunda, büyük ölçüde Togaçar'ın nüfuz ve otoritesine duyduğu güven etkili olmuştur. Onun kararlarını ve icraatlarını Togaçar'ın gücü üzerine inşa etmiş bu bağlamda kendi konumunu da onun başarısıyla özdeşleştirmiştir. Ancak Togaçar'ın siyasal gücünün zayıflaması ve girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması; Azizeddin'in durumunu da doğrudan etkilemiş otoritesinin sarsılması, onun Togaçar'a bağlılığıyla ilişkilendirilmiştir.⁹¹ Bu olay, Anadolu'da İlhanlı hâkimiyeti döneminde Moğol emirlerinin merkezden bağımsız hareket etme eğilimini ve Rum diyarının siyasî istikrarsızlığa ne kadar açık olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir.⁹²

Beğlerbeği Azizeddin ile Baltu arasında uzun süredir süregelen bir husumet bulunmaktaydı. Azizeddin, çeşitli zamanlarda Baltu'ya karşı koymuş ve doğrudan çatışmaya girmiştir. Bu süreçte güç kazanan Baltu, rakibini tamamen ortadan kaldırma eğilimine yönelmiştir. Azizeddin'in

⁹⁰ Ömer, Tokuş, "Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 117, S. 230, 2017, s. 193; Arayancan, a.g.e., s. 25.

⁹¹ Aksarayî, a.g.e. s. 153-154

⁹² Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 152-153.

Togaçar'ın otoritesine güvenmesi ve kendi konumunu sağlamlaştıracak tedbirleri almaması, onun aleyhine sonuç doğurmuştur. Baltu, beklenmedik bir askerî harekâtla Azizeddin'in karargâhını kuşatmış ve dört bir yandan saldırıya geçmiştir. Bu saldırı sırasında Azizeddin yakalanmış, Togaçar'ın çadırından zor kullanılarak ve hakaretamiz bir şekilde çıkarılmıştır. Togaçar'ın lehine yaptığı girişimler sonuçsuz kalmış, Baltu'nun askerî gücü karşısında ise pasif bir tutum sergilemek durumunda kalmıştır. Olay esnasında Pervane Muhammed Beğ, süratle bölgeden ayrılarak Sinop'a çekilmiş ve kurtulmuştur.⁹³ Bu gelişme, Anadolu'daki İlhanlı idaresi döneminde emirler arasındaki siyasî rekabetin sertliğini ve Togaçar'ın otoritesine duyulan güvenin yerel yöneticiler açısından nasıl riskli sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir.

Togaçar'ın Ölümü

Gazan Han; Togaçar'ın çok sayıda fitne ve kargaşanın kaynağı olduğu için Şubat-Mart 1296 tarihinde Emir Harmençi (یحییٰ بن محمد) yi Baltu, Arab ve Anadolu (Rum) kuvvetlerinin yardımına göndererek Togaçar'a gönül alıcı bir yarlık yolladı. Gönderdiği gizli bir yarlık vasıtasıyla da derhal onun işinin bitirilmesini emretti.⁹⁴ Gazan Han, Togaçar'ı öldürmekten hoşlanmasa da devletin çıkarları için bu emri verdi. Bu konuda Gazan, yakın arkadaşlarına şöyle dedi: "Eskiden Çin (Hitay)'de birbirleriyle savaşıyor iki kral vardı. Biri yenildi ve ordusu dağıldı. Galip gelen ordu, yenilen ordunun peşine birkaç gün boyunca düştü. Yenilen kralı bulan bir subay, onun çaresiz ve sefil halinden acıyarak onu kurtarmak istedi. O bölgede bir kuyu buldu ve: "Askerlerimiz seni görmesin diye bu kuyuya gir" dedi. Askerler geldiğinde, kumlu bir çöl olduğu ve rüzgâr tüm izleri silip süpürdüğü için yolunu bulamadılar. Emir: "İzleri kayboldu, hangi yöne gittiğini bilemeyiz. Ne kadar ararsak arayalım, onu bulamayacağız. Geri dönsük daha iyi olur." Dedi. Onlar gittikten sonra kral kuyudan çıktı ve kendi ülkesine gitti, orada yavaş yavaş bir ordu topladı ve sonra tekrar savaşmak için çıktı. Bu sefer, galip gelen kralı yendi ve öldürdü. Onun krallığını ele geçirdi. Hayatını borçlu olduğu subaya özel iyilikler yaptı ve onu en yakın sırdaşı olarak kabul etti, en yüksek makama atadı ve mutlak yardımcısı yaptı. Bir gün, subaylardan

⁹³ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 154-155.

⁹⁴ Fasîh Hâfî, *a.g.e.*, s. 375; Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, s. 117.

biri krala şöyle dedi: “Bu kişi kralına olan yükümlülüklerini yerine getirmedi. Ona sadık kalmakla kalmadı, aynı zamanda onun ölümüne neden oldu ve sizin hükümdarlığınızı sağladı. Nasıl hayatta bırakılabilir? Çok geçmeden aynı ihaneti tekrar yapmayı düşünecektir.”⁹⁵ Bu doğrultuda Gazan Han, meseleyi açıklığa kavuşturarak Togaçar’ın ilerleyen süreçte de tehdit oluşturabileceğini belirtmiş ve onun öldürülmesinin en uygun çözüm olacağı sonucuna varmıştır.

Kısa süre sonra Togaçar, şiddetli kış koşullarının hâkim olduğu bir dönemde Demirli Karahisar kışlağına girmiştir. Bölgenin dağlık yapısı ve yoğun kar örtüsü, onun hareket kabiliyetini sınırlamıştır. Bu sırada Baltu, merkez ordusunun desteğini arkasına alarak Togaçar’ı kuşatmış ve manevra alanını daraltmıştır. Togaçar, içinde bulunduğu güç durumdan kurtulmak amacıyla farklı yönere elçiler göndermişse de Baltu bu girişimleri engelleyerek iletişim kanallarını kesmiş böylece yardım çağrıları sonuçsuz kalmıştır. Gönderdiği emirler yerine ulaşmamış, girişimleri başarısız olmuş ve otoritesi giderek zayıflamıştır. Bir süre Demirli Karahisar kışlağında çıkış yolu arayan Togaçar, yanında bulunan Moğol ve Tacik askerlerinin yanı sıra bazı elçilerin desteğini toplamıştır. Nihayetinde iklim şartlarının yumuşamasıyla birlikte kuşatmayı aşmayı başarmış ancak ciddi kayıplar vererek ve yıpranmış bir halde Sivas’a çekilmiştir.⁹⁶

İlkbaharda Baltu, geniş çaplı askerî tedbirler alarak Togaçar’ın kaçış yollarını kapatmış ve muhtemel yönere tuzaklar kurarak hareket alanını daraltmıştır. Baltu ihtiyatlı bir şekilde Sivas’a ilerlerken Togaçar hangi yöne yönelse karşısına güçlü bir engel çıkmıştır. Bu süreçte gelişmelerin seyrini öngöremeyen Togaçar, beklemeyi tercih etmiş ancak çevresindeki adamlarının asılsız telkinleriyle yanlış yönlendirilmiştir. Bu durum onun hatalı kararlar almasına yol açmış ve karşılaştığı askerî tehditlerden kurtulmasını engellemiştir.⁹⁷

Erken bir saate Baltu kuvvetleri saldırıya geçmiş düzenli bir şekilde Togaçar’ın karargâhı kuşatmıştır. Baltu, yanında Arab ve diğer müttefik emirlerle birlikte Togaçar’a karşı bir hile planı hazırlamış, güçlü bir

⁹⁵ Reşidüddin Fazlullâh, *Câmi’u’t-Tevârîh*, s. 921; Kazvîni, *Târih-i Eلفi*, s. 2787.

⁹⁶ Aksarayî *a.g.e.*, s. 155-156.

⁹⁷ Aksarayî *a.g.e.*, s. 156.

taarruzla harekete geçmiştir. Bu saldırı, Togaçar'ın bulunduğu otağı ve çevresini tamamen sarmış, merkezi noktayı çember şeklinde kuşatarak Togaçar'ın manevra kabiliyetini ortadan kaldırmıştır. Baltu ve müttefiklerinin bu yoğun saldırısı sonucunda Togaçar'ın birlikleri dağılmış ve etkisiz hale getirilmiştir. Olayın seyri, kaynaklarda büyük bir yıkım ve bozgun olarak tasvir edilmiştir. Togaçar, daha önce sahip olduğu nüfuz ve askerî gücüne rağmen bu baskın karşısında dayanamayarak ağır bir yenilgiye uğramıştır. Onun yıllar boyunca sürdürdüğü otorite bu noktada sona ermiş, askerî ve siyasî itibarı çökmüştür.⁹⁸ Böylelikle Togaçar, Gazan Han tarafından Rum (Anadolu)'a gönderilen Harmençi tarafından öldürülmüştür.⁹⁹ Kazvîni, *Târih-i Elfî* adlı eserinde Togaçar Noyan'ın bir şarap meclisinde öldürüldüğünü ve bu suretle fitnelerin sona erdiğini kaydetmektedir. Togaçar'ın ölüm haberi Gazan Han'a ulaştığında han büyük bir üzüntü duymuş ve Çin'de iki kral arasında yaşanan bir savaşı anlatarak Togaçar'ın öldürülmesine siyasî bakımdan haklı bir gerekçe sunmak istemiştir.¹⁰⁰ Reşidüddin ise eserinde, Gazan'ın Togaçar'ın ölmeden evvel Çin'de iki kral arasında geçen bir hikâyeyi anlatarak öldürülmesine gerekçe göstermektedir.¹⁰¹

Kazvîni eserinde olayı şöyle anlatmaktadır: Gazan Han, tahta geçtikten sonra idarede değişiklik yapmıştır. Bununla birlikte devletin farklı bölgelerinde güvenlik tam anlamıyla tesis edilememiştir. Şehzâdeler, Sukay (سکای) ve Arslan Han (ارسلان خان) isyan etmişler. Emir Nevruz, Rey bölgesinde Sukay ile savaşıp onu mağlup etmiş; Emir Çoban ise Arslan'a karşı sefer düzenlemiştir. Nisan 1296 (Cemâziyelâhîr 695)'da Bilkan (بیلکان) da yapılan savaşta Arslan öldürülmüştü. Gazan Han, Sukay ve Arslan'ın çıkardığı fitnelerin aslında Emir Togaçar'ın hilesinden kaynaklandığını düşünmüştür. Bu işlerden sonra Gazan Han, Harmençi'yi Rum'a gönderilmiş ve diğer emirlere fermanlar yazarak Togaçar'ı Yasa'ya (divana) getirmelerini emretmiştir. Taycu ve bazı emirler Rum'da emirlik makamına eriştiler ancak kısa süre sonra muhalefet edip isyan etmişler. Bunun üzerine Gazan Han, 699/1299

⁹⁸ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 156-157.

⁹⁹ Benâketî, *a.g.e.*, s. 657.

¹⁰⁰ Kazvîni, *Târih-i Elfî*, s. 2787.

¹⁰¹ Reşidüddîn Fazlullâh, *Câmi'u't-Tevârîh*, s. 921.

yılında Emir Kutluğşah'ı bir orduyla göndermiş, Kutluğşah da onları itaat altına alarak boyun eğmeye mecbur etmiştir.¹⁰²

Modern tarihçilerin aktardığına göre Gazan Han, Harmençi'yi Rum'a tayin ederek aslında Emir Togaçar'ın sessizce ortadan kaldırılmasını hedeflemiştir. Gazan, dedesi ve babası tarafından takdir edilen bu emektar emiri onurlandırmakla birlikte onun entrikacı zekâsından çekinmekteydi. Bu nedenle Harmençi adlı bir emiri Togaçar'ın öldürülmesine dair bir yarlıkla Anadolu'ya göndermiş, aynı mahiyetteki fermanları ordu kumandanları Baltu ve Sülemiş'e de iletmiştir. Nitekim Togaçar, Kazova'da bu emirler doğrultusunda öldürülmüştür. Gazan Han, olay sonrasında ister samimi ister göstermelik olsun, Togaçar'ın öldürülmesinden duyduğu üzüntüyü ifade etmiş ve bunu "mesâlih-i mülk-i devlet için" yaptığını dile getirmiştir.¹⁰³ Togaçar'ın katline müteakip Anadolu'da artık Celayir boyuna mensup Tayşi Noyan'ın oğlu Baltu'nun nüfusu arttığını görmekteyiz.¹⁰⁴

Sonuç

Sonuç itibariyle Emir Togaçar, İlhanlı Devleti'nin siyasî ve askerî tarihinde önemli bir konuma sahip komutanlardan biri olarak öne çıkmıştır. Togaçar, Baydu ve Geyhatu dönemlerinde oldukça söz sahibi bir noyan olmuştur. Kaynakların da vurguladığı üzere Togaçar'ın sahip olduğu askerî güç ve siyasî nüfuz, onu İlhanlı merkezî otoritesinin hem vazgeçilmez bir destekçisi hem de potansiyel bir tehdit unsuru hâline getirmiştir. Ne var ki İlhanlı siyasî geleneğinde emirlerin ve noyanların sadakati her zaman mutlak bir çizgide seyretmemiş zaman zaman iktidar mücadelelerinde farklı taraflarla ittifaklara yöneldikleri görülmüştür. Bu durumun temel sebebi, elde ettikleri güç ile belirli bölgelerin idaresine ele geçirme eğilimi olmuştur. Togaçar'ın da bu çerçevede değişken bir tutum sergilemesi, onun güvenilirliğini zedeleyen en önemli etkenlerden biri olmuştur. Nitekim Gazan Han, tahta çıktıktan sonra Togaçar'a yeniden görev vermişse de onun potansiyel tehdit oluşturabileceğini düşünerek Anadolu'ya tayin etmiş, kısa süre içinde yaşanan gelişmeler bu endişeyi doğrulamıştır. Togaçar'ın Anadolu'daki

¹⁰² Kazvîni, *Târîh-i Guzîde*, s. 603.

¹⁰³ Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 59.

¹⁰⁴ Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, s. 118.

faaliyetleri ve isyana yönelmesi, Gazan Han'ın siyasî otoriteyi sağlamlaştırma politikaları çerçevesinde onun tasfiyesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu bağlamda Togaçar'ın kariyeri, İlhanlı idarî yapısında emirlerin ve noyanların oynadığı belirleyici ama bununla beraber kırılğan rolü yansıtan çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir.

Kaynakça

'Abdullâh b. Alî Kâşânî, *Târih-i Olcâyâtü*, (Nşr. Mehîn Hamblî), Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran 1391.

Ahmed B. Muhammed-î Tebrîzî, *Şâhanşâh-nâme*, Târîh-i manzûm-i Mogûlân ve İlhânân ez-karn-i heştom-i hicrî, nşr. Mahşîd Gûharî Kâhekî-Cevâd Râşkî 'Alî-âbâdî, (zîr-i nazar: Cevâd 'Abbâsî), Tahran 1397.

Ahmed b. Nasrullâh-î Tetevî-Âsaf Hân-ı Kazvînî, *Târîh-i Elfî (Târîh-i Hezâr Sâle-yi İslâm)*, (tsh. Gulâm Rizâ Tabâtabâ-î Mecd), Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran 1382.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Gûşa*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.

Alan, Harunnisa, "İlhanlılar", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, (Haz. Hayrunnisa alan-İlyas Kemalöğlü), Ötüken Yayınları İstanbul 2016, ss. 150-179.

Alıç, Samet, "Cankurbanlılardan (Canikurbanîler) Emir Argun Aka ve Emir Nevruz'un Siyasi Faaliyetleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 74, 2022, ss. 348-359.

Allsen, Thomas T., "Kültürel Aktarımın Taşıyıcısı Olarak Moğollar", *İç Asya Tarihi Cengizliler Çağı*, (Çev. Altay Tayfun Özcan, Mustafa Uyar vd.), (Çev. Ed. Altay Tayfun Özcan), (Haz. Nicola Di Cosmo- Allen J. Frank- Peter B. Golden), Kronik, İstanbul 2022, ss. 228-253.

Âştîyânî, Abbas İkbâl, *Târîh-i Moğûl*, İntişârât-ı Sâhil Tahran, 1390.

Ateş, Hacı, "Emîr-ü'l-ümerâlik Kurumunun Abbâsî Yönetimine Etkisi", *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, C. 10, S. 1, 2024, ss. 213-243.

Atıcı Arayancan, Ayşe, *Gazan Han*, Erdem Yayınları, İstanbul 2022.

Atwood, Christopher P., *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, India University, Bloomington, 2004.

Atwood, Christopher P., *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, New York 2004.

Ay, Zahide, "Orta Asya'da Cengizli Hanedanların Devletleşme Sürecinde Eski İnanç Unsurlarının Rolü", *USAD*, S. 10, 2019, ss. 269-286.

Beyânî, Şîrîn, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, (Çev. Mustafa Uyar), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.

Cihat Aydoğmuşoğlu, "İslâm Coğrafyacılarına Göre Derbend Şehri" *History Studies*, 13 (3), 2021, ss. 751- 764.

Çayırda, Mehmet, "İlhanlılardan Argun ve Geyhatu'nun Saltanat Değişikliği Yılına Gösteren İki Sikke", *Belleten*, 52 (202), 1988, ss. 87-90.

Çetin, Halil, "İlhanlı Hâkimiyeti altında Anadolu'da siyasetin Temel Dinamiği: Göçebe Moğol-Türkmen Çatışması", *International Periodical For the Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/4, 2012, ss. 1203-1216.

Dayı, Özkan, "Vezir Şemseddin Cüveynî'nin İlhanlı Devletindeki Faaliyetleri (1263-1284)" *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2018, ss. 1-9.

Dayı, Özkan, *Moğolların Teşkilat ve İdarî Tarihi -İran Moğolları 1220-1295-*, Altınordu Yayınları, Ankara 2020.

Deniz, Arda, *Moğolların Anadolu Politikası ve İlhanlı Devleti Tarihi*, Ekim Yayımevi, İstanbul 2013.

Ekinci, Kansu, *İlhanlı Hükümdarları Geyhâtû ve Zamanı*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayınlanmamış doktora Tezi, Isparta 2012.

Erdem, İlhan, "İlhanlılar'da Ahmed Teküder Dönemi ve Selçuklular", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23, S. 35, 2004, ss. 103-111.

Erdem, İlhan, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 33, 2003 ss. 49-67.

Fahreddîn Davut b. Muhammed Benâketî (1348), *Ravzatü Ulu'l-Elbab fî Marifeti't-Tevârîh ve'l-Ensâb (Târîh-i Benâketî)*, (Haz. Cafer Şear), Tahran.

Fasîh Ahmed b. Celâleddîn Muhammed Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, C. III, (Tsh. M. Ferruh), Kitâbfurûş-i Bâstân, Meşhed 1399.

Feryameneş, Mes'ûd ve Derin, Serkan, "İlhanlı Sarayında Budizm", *MUTAD*, VII (2), 2020, ss. 485-506.

Göde, Kemal, "Çingizli/Cengizliler ve İlhanlılar'ın Anadolu'da Hâkimiyeti (1339-1318) Bibliyografyası", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1 S. 1, 1983.

Gregory, Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.

Grigor, Aknerli, *Okçu Milleti Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2012.

Grousset, René, *Stepler İmparatorluğu -Atillâ, Cengiz Han, Timur-*, (Çev. Halil İnalçık), (Haz. Ertuğrul Tokdemir – Mustafa Dönmez), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.

Gülensoy, Tuncer ve Küçüker, Paki, *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

Güler, Nagehan, "Şebânkâre'ye Göre İlhanlı Hükümdarından Hulâgû Hân, Abâka Hân ve Ahmed Hân", *Turkish Studies*, 13/8, 2018, ss. 65-78.

Günay, Kürşat, *Gazan Mahmud Döneminde Anadolu'da Meydana Gelen Moğol İsyanları (1295-1304)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

Güneş, İbrahim, "İlhanlılarda Eyalet Teşkilatı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 41, S. 72, ss. 162-185.

Hâce Giyâseddîn Hümmâmeddîn Muhammed b. Hâce Celâleddîn Muhammed el-Hüseyînî Hândmîr, *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-ı Beşer*, C. III, (Nşr. M. D. Siyâkî), Kitâbfürûş-i Hayyâm, Tahrân 1362.

Halaçoğlu, Yusuf, "Derbend", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, ss. 162-164.

Hamdullâh Mustevfî-yi Kazvînî, *Târîh-i Guzîde*, (Nşr. 'Abdu'l-Huseyn Nevâî'), Tahran 1364.

Haykıran, Kemal Ramazan, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.

Hayton, Korykoslu, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı -Memlûklere Karşı Avrupa-Moğol İttifakı Tasarısı (1307)-*, Kronik Yayınları, İstanbul 2023.

Hilal, Adil, *Moğol Batı Avrupa İlişkileri ve İslâm Dünyasına Etkileri*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge İstanbul 2019.

Hilal, Adil, *Moğol Batı Avrupa İlişkileri ve İslâm Dünyasına Etkileri*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2019.

Hope, Michael, "Some Notes on Revenge and Justice in the Mongol Empire and the Il-Khânate of Iran", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 136, No. 3, 2016, pp. 551-566.

Hope, Michael, "Some Notes on Revenge and Justice in the Mongol Empire and the Il-Khânate of Iran" *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. 27 /2, 2017, pp. 181-199.

Hope, Michael, "The Transmission of Authority Through the Quriltais of the Early Mongol Empire and the İlkhānate of İran (1227-1335)", *Mongolian Studies*, Vol. 34, 2012, pp. 87-115.

Jackson, Peter, "Mongol Khans and Religious Allegiance: the Problems Confronting a Minister-Historian in İlkhānid İran", *Taylor and Francis*, Vol. 47, 2009, pp. 109-122.

Jackson, Peter, *Moğollar ve İslâm Dünyası -Fetihten İhtidâya-*, (Çev. Ali Fahri Doğan), Selenge Yayınları İstanbul 2022.

Kadı Ahmed Gaffarî Kazvînî, *Târîh-i Cihân-Ârâ*, Kitâbfürûş-i Hâfız, Tahran 1963.

Kanar, Mehmet, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2016.

Kanat, Cüneyt, "Gazan Han Zamanında Memlûk Devletine İltica Eden Uyratlar", *Tarih İnceleme Dergisi*, C. 15, s. 1, 2000, ss. 105-120.

Kaya, Çetin, "Hülegü'nün İlhanlı Hanedanı'na Meşru Zemin İnşaası", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 6, 2021, ss. 241-250.

Keleş, Murat, *Türkiye Selçuklu Devleti ve Moğollar 1220-1227*, Selenge Yayınları, İstanbul 2024.

Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.

Kılınc, Ahmet, "Yargucu/Yargan/Yargıcı", *Türk Dünyası Ansiklopedisi*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2025, ss. 1-10 (<https://turkdunyasiensiklopedisi.gov.tr/detay/8089/>).

Kollmar-Paulenz, Karenina, *Moğollar -Cengiz Han'dan Günümüze-*, (Çev. Hakan Aydın), Runik Kitap, İstanbul 2020.

Lane, George, *Moğolların Kısa Tarihi*, (Çev. Turgay Sivrikaya), İletişim Yayınları, İstanbul 2022.

Lessing, Ferdinand D., *Moğolça-Türkçe Sözlük*, (Çev. Günay Karaarğaç), C. I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ fî Sîret-i Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, (Zeryân, D. A. Nşr.). İntişârât-ı İlmî, Tahran 1358.

Morgan, David, *the Mongols*, Blackwell Publishing, Oxford, 2007.

Morton, Nicholas, *Moğol Fırtınası -Ortaçağda İmparatorlukların Yükselişi ve Çöküşü-*, (Çev. Metehan Demirci), Kronik, İstanbul 2025.

Mu'inuddîn Natanzî, *Müntehabü't-Tevârîh-i Mu'inî*, (J. Aubin), Kitâbfor'uş-i Hayyâm, Tahran 1957.

Muhammed b. Ali b. Muhammed-i Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, Tahran 1363.

Muhammed b. Hindûşâh Nahçivânî, *Düstûr'l-Kâtib fî T'ayîni'l-Merâtib*, C. 2, (neşr. Abdulkerîm Alîoglı Alîzâde), Ferhengistân-ı 'Ulûm-ı Cumhûri-yi Şûra-yı Sosyâlisti-yi Azerbâyçân, Moskova 1976.

Odabaşı, Zehra-Özel, Esra, "Ölüm ve Tedavi: İlhanlı Hanlarının Ölüm Sebebi (1256-1335)", *Seçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 21, 2024, ss. 27-56.

Özdemir, H. Ahmet, *Moğol İstilâsı -Cengiz ve Hülâgû Dönemleri-*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.

Özgüdenli, Osman Gazi, "İlhanlılar'da hükümdarlık Telâkkisi ve Hükümdar algısı", *MUTAD*, V (I), 2018, ss. 73-91.

Özgüdenli, Osman Gazi, "İlhanlılar'da Hükümdarlık Telâkkisi ve Hükümdar Algısı", *Mutad*, V (I), 2018, ss. 73-91.

Özgüdenli, Osman Gazi, *Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Tarih, İstanbul 2009.

Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-i Hemedâni, *Târîh-i Mubârek-i Gâzânî*, Nşr. Karl Janh, Geschichte Gâzân-Han's aus dem Târîh-i Mubarek-i Gâzânî des Reşîd al-Din Fadlallah b. 'Imâd al-Daula Abû'l-Hair, London 1940.

Reşîdüddîn Fazlullah, *Câmi'u't-Tevârîh (İlhanlılar Kısmı)*, (Çev. İsmail Aka-Mehmet Ersan- Ahmad Hesamipour Khelejani), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.

Reşîdüddîn Fazlullâh, *Câmi'u't-Tevârîh*, (Tsh. Doktor Behmen Kerîmî), İntişârât-ı İkbâl, 1374, Tahrân.

Roux, Jean Paul, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2001.

Rubruk, Wilhelm Von, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253-1255*, (Çev. Ergin Ayan), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001.

Spuler, Bertold, *İran Moğolları -Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.

Subaşı, Ömer, *Gürcü-Moğol İlişkisi -Güney Kafkasya 1220-1346-*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015.

Sümer, Faruk "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir", *Bellekten*, C. 53, S. 206, ss. 175-198.

Sümer, Faruk, "Argun", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, ss. 355-357.

Sümer, Faruk, *Anadolu'da Moğollar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022.

Şahin, Hanifi, *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.

Temizsu, Habibe, *Yasak -Cengiz Han Yasası ve Moğol Devletleri Tarihinde Yaşadığı Değişim-*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2018.

Tevârih-i Güzide-Nusret-Name, (Haz. Harun Kaya), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022.

Togan, Zeki Velidi, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisâdi Vaziyeti", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I, 1931, ss. 1-42.

Tokuş, Ömer, "Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 117, S. 230, 2017, ss. 177-208.

Tural, Murat, *Hristiyan Dünyası ve Moğollar -Dinî İdealler ve Politik Kaygılar-*, Timaş Akademi, İstanbul 2021.

Umanç, Fırat, "İlhanlı Hükümdarı Sultan Olcâyâtû'nun İslâm'ı Kabulü: Kendi Tercihini mi? Zevcesinin Telkini mi? Ağabeyi Gâzân'ın Etkisi mi?", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 8, S. 8, 2023, ss. 86-95.

Uyar, Mustafa, "İlhanlı Devletinde Yahudi Bir Vezir: Sad'düddeve", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 33, ss. 125-142.

Uyar, Mustafa, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020.

Uyar, Mustafa, İlhanlı Hükümdarlarının İslâm'a Girmesinde Rol Alan Türk Sûfîleri: İlhan Tegüder ve Gazan Han Devirleri", *Bellekten*, C. 76, S. 275, 2012, ss. 7-30.

Uyar, Mustafa, *Moğollar ve Türkler Tarihsel Bağları*, Ötüken, İstanbul 2020.

Vernadsky, George, *Moğollar ve Ruslar*, (Eşref Bengi Özbilen), Selenge Yayınları, İstanbul 2019.

Vladimirtsov, B. Y., *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı -Moğol Göçebe Feodalizmi-*, (Çev. Abdülkadir İnan), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.

Yazıcı, Tahsin, "Çav", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, ss. 235.

Yıldız, Hakkı Dursun, "Emîrü'l-ümerâ", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, ss. 158-159.

Yuvalı, Abdulkadir, *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017.

Yuvalı, Abdülkadir, "Gâzân Han", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul 1996, ss. 429-431.

Extended Abstract

The main subject of this study is centered on the origins of *Tagachar*, his positions within the state hierarchy during the reigns of various Ilkhanid rulers, the rebellion he initiated in Anatolia, and his eventual death as a consequence of this uprising. Before dealing with the activities of the noyan himself, it is necessary to provide some general background on the institution of *noyanship* in order to ensure a clearer understanding of the subject.

Within the Mongol political and military organization, from the thirteenth century onwards, the title *noyan* came to signify not only a military commander but also a feudal lord actively involved in the processes of political decision-making. Beginning with the reign of Chinggis Khan, the khan's closest companions, commanders, and members of the aristocratic elite were designated by this title. Thus, *noyanship* became a dual institution in the Mongol state tradition, representing both military and administrative authority. The Persian term (نویان), appearing as *noyân*, *nojan*, *noyin*, or *noyon*, carried meanings such as lord, master, prince, chief, leader, nobleman, ruler. It also served as a designation for the sons of princes or high-ranking aristocrats. Armenian historians recorded the term as *nuin*. In Mongol political tradition, the title denoted individuals appointed by the ruler to high office who were not of dynastic lineage. Its meaning shifted in accordance with the structure of Mongol political authority in different periods.

Within the decimal organization of the Mongol army, commanders of units of ten, one hundred, one thousand, and ten thousand were, in theory, all bearing the title *noyan*. In practice, however, the title was reserved for higher-ranking commanders. The *noyad* (plural of *noyan*) occupied a place in the social hierarchy above ordinary Mongols but below the *urug* (the clan descending from Chinggis Khan and his brothers). While their duties were essentially military, the title bore a similar meaning to *emir* in Arabic and Persian or *bey* in Turkic, signifying "commander." Chinese lexicons, moreover, translated the concept as *guanren*, meaning "official."

From the foundation to the dissolution of the Ilkhanid state, the *noyad* did not merely constitute the upper echelons of the army but also played decisive roles in enthronement struggles. Their status was directly tied to the strength of central authority: under strong rulers they served as loyal supporters, whereas during weaker reigns they became potential challengers to the central power. Within this framework, *Tagachar* Noyan emerges as a significant figure in Ilkhanid history, exemplifying this dual role most clearly. His personality and activities illustrate both the indispensable function of the emir-noyan class within the state structure and its destabilizing potential.

The purpose of this study is to examine the origins, family background, offices, and political activities of Emir Tagachar Noyan, who served under six different Ilkhanid rulers. In doing so, the study aims to shed light on the emir-noyan-centered functioning of Ilkhanid state institutions. The absence of any monographic research dedicated to Tagachar's career further enhances the value of this investigation.

In preparing this study, contemporary sources such as Rashid al-Din Fazlullah Hamadani's *Jāmi' al-Tawārīkh*, Mīrkhwānd, Banakati, Qazvīnī, and Aqşarāyī have been utilized, alongside the assessments of modern scholars such as Spuler, Hope, Grousset, Jackson, and Sümer. Methodologically, a descriptive-analytical approach has been adopted: biographical data are presented chronologically, while Tagachar's political and military activities are analyzed within their broader context.

Tagachar Noyan belonged to the Suganut/Sugiyut clan of the Mongols, tracing his lineage to a distinguished aristocratic family. His father was Kutu Buka, his uncles Tankne Totkavul and Cengkun, and his grandfather Tamuka Noyan. This powerful family background facilitated his rapid rise within the Ilkhanid court and army. His frequent designation with the title *yarguci* demonstrates that he held not only military but also administrative responsibilities. His appointment in 1287 as governor of *Diyar Bakr* and *Diyar Rabia* is evidence of his dual competence. Following his father's death, Tagachar strengthened his military power and became a visible figure in Ilkhanid politics.

His political inclinations suggest that he consistently adopted a cautious yet ambiguous attitude toward the Ilkhanid rulers. During the reigns of Baydu and Gayhatu, he gained considerable influence, exploiting the weaknesses of their administrations to consolidate his power. Efforts at centralization within the Ilkhanid state aimed primarily at curbing the arbitrary and illegitimate taxation imposed upon the populace by military elites seeking aristocratic privileges. In this context, Sa'd al-Dawla, who served between the tenures of Shams al-Din Juvayni and Rashid al-Din, emerged as the first vizier to initiate centralizing reforms.

By decree in July 1288, Tagachar Noyan, Ordu Kiya, and Cuşi were appointed as military administrators, while Sa'd al-Dawla was entrusted with fiscal and governmental affairs. Yet the rigid structure of fiscal centralization eventually produced centrifugal tendencies, decline, and political crises. The deaths of Arghun and Gayhatu, the contest between Ghazan and Baydu in 1290, and the subsequent execution of Baydu were among the clearest manifestations of these tensions. In times of crisis, redistribution of *iqta's* and

reallocation of provinces among military leaders further reinforced decentralization. Baydu, in particular, delegated much of the authority over revenue, administration, and the army to *Tagachar*, who at the time held the title of *beylerbeyi*. During this period, a number of other emirs, including Konçukbal, Tukul, Tudacu, Legzi Kürgen, and Çiçek, came under his authority, while Jamāl al-Dīn Destjirdānī oversaw fiscal administration.

The disturbances surrounding Arghun's enthronement allowed King Demetre II of Georgia to amass wealth, but his execution in 1289 and the entrustment of his son David to *Tagachar*'s protection further consolidated the latter's position as a reliable commander in the eyes of the Ilkhanid court. Arghun's entrusting of *inju* estates (dynastic properties) to him increased his influence to such an extent that even the powerful emir Buka became uneasy. In Baydu's reign, the title of *beylerbeyi* once again conferred upon him authority over fiscal, administrative, and military affairs, while the region of Yazd was assigned to his control. Under Gaykhatu (1292), when Aq Buka was appointed *amir al-umarā'*, *Tagachar*, together with Shiktur Noyan, was designated as his assistant; the Delice district was granted to him as winter quarters during the uprisings of the Mongol emirs in Anatolia. After Baydu's accession, *Tagachar* was appointed *amir al-umarā'* outright, with oversight of the other noyons. Rivalries in the distribution of offices, however, created tension, particularly with Aq Buka.

Sources emphasize that he was at times an indispensable pillar of the central authority and at other times a potential threat. This oscillating stance highlights that the loyalty of the emir-noyan class was never absolute in the Ilkhanid political tradition; they could align with different factions during succession struggles. His relationship with Ghazan Khan represented his most critical political trial. Although Ghazan initially reappointed him to office upon his accession, *Tagachar* soon joined the rebellion led by Prince Sukay, Emir Barla, and Emir Arslan against the central government, revealing his unwillingness to submit to Ghazan's authority.

Ghazan Khan, alarmed by *Tagachar*'s power and influence, regarded him as a potential menace and therefore assigned him to Anatolia. At the time, Anatolia, located on the western frontier of Ilkhanid rule, had become a contested zone among rival emirs such as Samagar and his son Arab, as well as Baltu. Amid these rivalries, *Tagachar* sought to expand his own sphere of influence. In November 1295, he reached the *Danişmendli* region centered on Tokat, where he exerted pressure on the local population and began collecting taxes. Such activities demonstrated his pursuit not merely of representing Ilkhanid authority but of establishing an independent political legitimacy.

Ghazan's decision to send Tagachar to Anatolia was motivated both by a desire to benefit from his experience and to neutralize the threat he posed at the center. Yet subsequent developments vindicated Ghazan's fears. Tagachar's activities in Anatolia and his move toward rebellion rendered his elimination inevitable within Ghazan's broader policy of consolidating central authority. In February–March 1296, Ghazan dispatched Emir Harmençi to Anatolia with the assistance of Baltu, Arab, and the Anatolian (Rum) forces. While Ghazan sent a conciliatory decree to Tagachar, he simultaneously issued a secret order instructing Harmençi to eliminate him. Although Ghazan expressed reluctance to order his death, he justified it as a necessity for the preservation of the state.

Modern accounts suggest that Ghazan, while honoring Tagachar as a long-serving emir admired by his grandfather and father, nonetheless feared his manipulative cunning. Harmençi was sent to Anatolia with an imperial decree for his elimination, and similar instructions were conveyed to Baltu and Sülemiş. In accordance with these orders, Tagachar was killed in Kazova. Whether genuine or symbolic, Ghazan later expressed sorrow at his death, remarking that it had been done for the *masālih-i mülk-i dawla* (the interests of the realm). Following Tagachar's demise, the influence of Baltu, son of Taishi Noyan of the Jalayir clan, increased in Anatolia.

In conclusion, Tagachar Noyan stands out as one of the prominent commanders in the political and military history of the Ilkhanid state. His career exemplifies the decisive yet fragile role played by the emirs and noyons within the Ilkhanid administrative structure. While he emerged as a foremost supporter of the khans and as commander-in-chief of the army, his independent ambitions and rebellious inclinations simultaneously made him one of the gravest threats to central authority. His life demonstrates that the loyalty of the emir-noyan class in the Ilkhanid state tradition was conditional, shifting in accordance with changes in the balance of power. This contradictory role reflects both the fragile nature of the Ilkhanid political structure and the uncertainties inherent in dynastic politics. By examining Tagachar's lineage, family, offices, and political activities, this study offers a new perspective on the position of the noyons within the Ilkhanid state system. His career should thus be viewed not merely as the biography of an emir but also as a case study contributing to a deeper understanding of Ilkhanid political structures.